

Lunds Universitet
Sociologiska institutionen

Offer eller mördare?

En sociologisk studie av folkmordet i Rwanda

Vt. 2001
Uppsats Soc. 344, 41-60 p
Författare: Daniel Bjerstedt
Handledare: Svante Lundberg

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

1. INTRODUKTION.	2
1.1 SYFTE.	2
1.2 METOD OCH TEORI.	3
1.3 PROBLEMAVGRÄNSNING.	4
2. HISTORISK ÖVERSIKT AV LANDET RWANDA.	5
2.1 KOLONIALTIDEN.	5
3. SJÄLVSTÄNDIGHET OCH HUTUSTYRE.	10
3.1 KAYIBANDA-ÅREN (1961-1973).	10
3.2 HABYARIMANAREGIMEN.	11
3.3 EXILTUTSIS OCH RPF.	13
3.4 FLERPARTISYSTEMETS TILLKOMST OCH DE PROBLEM SOM FÖLJDE.	14
3.5 EXTREMISM, EN REAKTION MOT FREDS- OCH DEMOKRATIFÖRHANDLINGAR.	16
3.6 FOLKMORD OCH FÖRNYAT KRIG.	18
4. TEORETISK GENOMGÅNG AV FOLKMORDET.	20
4.1 DEFINIERBARA FAKTORER BAKOM FOLKMORDET.	20
4.1.1 SVÅRA LEVNADSVILLKOR	20
4.1.2 SAMHÄLLELIG OCH POLITISK ORGANISATION	23
4.2 HUR MÄNNISKOR BLIR MÖRDARE.	26
4.2.1 AUKTORISATIONSPROCESSEN.	27
4.2.2 RUTINISERINGSPROCESSEN.	29
4.2.3 DEHUMANISERINGSPROCESSEN	31
5. AVSLUTANDE DISKUSSION.	34
5.1 AVSLUTANDE REFLEKTIONER.	35
6. LITTERATURFÖRTECKNING	37

1. Introduktion.

Denna uppsats kommer att behandla landet Rwanda och dess folks öde. Historien om när ett litet land i östra Afrika blev skådeplats för en av vår tids mest tragiska, fruktansvärda och blodiga händelser kommer här att berättas. Rwanda var 1991 den folktätaste nationen i Afrika med uppskattningsvis sju miljoner invånare på ett område så stort som Medelpad och Ångermanland tillsammans. Landet bestod av tre "folkgrupper" hutus som utgjorde ca. 90%, tutsis ca. 8% och twas som utgjorde mindre än 1 % av landets befolkning. I slutet av 1994 var landets befolkning uppskattningsvis decimerad med en miljon invånare efter tre månaders intensiv slakt av minoritetsbefolkningen tutsi. Det var i Rwanda som barn, kvinnor, män och äldre mördades för att de tillhörde fel folkgrupp. Det var där som människor slaktades, stympades, våldtogs och lemlästades medan omvärlden stod med armarna i kors och tittade på utan att ingripa.

Rwanda har likt många andra länder på den afrikanska kontinenten varit föremål för kolonisering. Som i så många andra länder har denna kolonisering fått ödesdigra efterverkningar. I Rwandas fall skapade kolonisationen en extremt rasistisk ideologi som kom att slå tillbaka på dem som hjälpt till att utforma den och slutligen drev människor att mörda sina grannar och vänner.

Uppsatsen kommer att visa hur långa traditioner av att följa auktoriteter, despotiska styresformer, centraliserad makt, åsiktsuniformitet, internaliserat hat och dehumanisering av tutsis alla var sociala processer eller faktorer som drev hutubefolkningen till att begå folkmord. Jag kommer i denna uppsats att hävda att folkmordet är ett resultat av allmänmänniska psykologiska försvarsmekanismer som under extrema förhållanden utlöses och omformas till en oerhört destruktiv kraft. Jag kommer därför också att peka på vikten av att kunna identifiera orsakerna som bär på potentialen för ett folkmord eftersom vi alla kan förvandlas till mördare eller offer under dessa omständigheter.

1.1 Syfte.

Samtidigt som uppskattningsvis en miljon människor slaktades i Rwanda så kunde vi i väst ta del av dagliga rapporteringar från Balkan. FN förmådde inte behandla två konflikter av denna kaliber samtidigt och detta gäller även för den västerländska journalistkåren. Att kunskapen om folkmordet är mycket begränsad i västvärlden idag är därför inte så underligt. Folkmordet i Rwanda kom att bli en mörk fläck i västerlänningars medvetande. Att vi i Sverige har en eurocentrisk historieuppfattning är illa nog men att vi nu också skriver vår samtidshistoria med europafokusering är ännu värre. Därför har denna uppsats som uppgift att sprida kunskap om Rwanda, dess befolkning och historia.

Den huvudsakliga anledning till att denna uppsats skrivs är dock att jag inte kunnat hitta en enda sociologisk undersökning av folkmordet i Rwanda. Jag vet inte varför, men sociologi som disciplin kan för mig ibland förefalla en aning konflikträdd. Jag menar att vi inte kan gömma oss för de svåraste och kanske viktigaste frågorna som finns att studera i vår värld idag. Jag vet inte om det är rädsla eller enbart ointresse som kan förklara detta men jag har under mitt arbete inte haft tillfälle att ta del av en enda publikation gällande folkmordet i Rwanda gjord av sociologer. Det är inte så att folkmordet inte går att analysera utifrån sociologiska perspektiv, omvänt är det så att vi helt klart har med en social produkt att göra. Enligt vad jag kunnat få fram så är folkmord i allra högsta grad en social företeelse beroende

av människor och detta borde ju kvalificera in ämnet under sociologi. Om sociologi skall kunna göra trovärdiga anspråk på att studera vårt samtida samhälle så måste man väl också studera de mest akuta och hemska företeelserna i vår värld. Huvudmålet med uppsatsen blir därför att försöka bygga upp en sociologisk förståelse för det som föregick och inträffade i Rwanda under tre månader 1994. Syftet är att bidra till en förståelse av de faktorer och processer som ledde fram till folkmordet. Vad som driver människor att döda sina medmänniskor, tillsynes besinningslöst, med målet om total utplåning får inte lämnas utforskat. De flesta böcker jag tagit del av arbetar utifrån frågan om hur vi, omvärlden, kunde låta det ske, min fråga blir istället hur kunde *det* ske? Eller rättare sagt; *vilka faktorer och processer ledde till att hutubefolkningen verkställde massdödandet av tutsis med målet om fullständig utplåning?*

1.2 Metod och Teori.

Uppsatsen bygger i första hand på uppgifter från andras publikationer. Jag har tagit del av skrifter och berättelser som framförallt framställts av journalister och historiker. Med hjälp av dessa har jag försökt skaffa mig en insyn i Rwandas historia och dess sociopolitiska situation före och under folkmordet. Jag har även försökt skaffa mig en bild av livet i Rwanda, vanliga människors tankar och betraktelser som framställts i mer skönlitterär form. Här har framförallt Scott Petersons *Me Against My brother* och Philip Gourevitchs *We wish to inform you that tomorrow we will be killed with our families* hjälpt mig till förståelse. Dessa skrifter har inte explicit tillhandahållit fakta till framställningen utan snarare fungerat som inspiration. Gourevitchs bok var en bidragande faktor till att uppsatsen överhuvudtaget kom till, den väckte mitt intresse för Rwanda och dess befolknings öde.

Uppsatsen består av två huvuddelar där den första är en historisk översikt och den andra är en teoretisk genomgång av folkmordet. Det kan tyckas att den första nästan teorilösa delen verkar en aningen lång för en C-uppsats. Jag vill dock hävda att den relativt detaljerade historiska genomgången är nödvändig för att läsaren skall ha möjligheten att utveckla en förståelse av folkmordets oerhört komplexa logik. Utan genomgången av landets och folkets historia hade teoretiseringen av folkmordet blivit obegriplig för en tidigare oinsatt läsare.

Analysen av den fakta jag samlat in har främst skett med vägledning av Ervin Staub och författarparet Kelman och Hamilton. Med hjälp av deras teorier har jag huvudsakligen försökt tyda de sociala processer som föregick folkmordet och den logik som drev förövarna till att begå folkmord. Dessa huvudteorier valdes med anledning av deras socialpsykologiska approach. Denna inriktning möjliggjorde ett begripliggörande av den "lilla" människans roll i dess sociala och kulturella kontext och erbjöd en förståelse av hur människor medvetet och samtidigt omedvetet blir till kuggar i ett enormt destruktivt maskineri. Jag har under hela uppsatsen utgått från antagandet om att alla människor i grund och botten är lika. Detta har medfört att jag i första hand fokusera på de kontexter människor ingår i som orsaker till dess handlingar och åsikter. Att människors personlighet och benägenhet för att utföra vissa handlingar har betydelse förnekas aldrig men fokus läggs på de omständigheter som möjliggör och bereder mark för realiseringen av handlingar och åsikter. Jag menar att för att förstå folkmordets logik så måste vi studera allmänmänskliga sociala och psykologiska processer. Att ta denna ståndpunkt medför även att folkmordet i Rwanda måste bli en allmänmänsklig angelägenhet. Detta eftersom folkmordets logik rör oss alla då vi under de "rätta" omständigheterna alla kan förvandlas till offer eller föröväre. På så sätt försvinner

även möjligheten att stoppa huvudet i sanden med förevändningen att det aldrig kan hända oss.

1.3 Problemavgränsning.

Av framförallt utrymmesskäl har jag tvingats utesluta ett antal intressanta områden ur uppsatsen. Framförallt så har jag blivit tvungen att i stort sett utesluta all analys av extern påverkan i fallet Rwanda. T.ex. så skulle det vara mycket intressant att titta närmare på Frankrikes, Belgiens och FN:s roll i Rwanda. De har alla varit aktörer i landet och på olika sätt kommit att förändra och definiera levnadsförhållandena för invånarna. Jag har tyvärr fått rationalisera bort dessa faktorer för att istället fokusera på de interna händelser och faktorer som ledde fram till folkmordet.

Jag har medvetet valt att inte ta upp en diskussion om etnicitet p.g.a. att jag anser att de etniska grupperna blivit fabricerade och enbart använts som argument för att hålla kvar makten hos de styrande. Det kanske förefaller underligt till en början men det är ett medvetet val som jag gjort då både det koloniala styrets ledare och ledarna i huturegimerna skapat grupper i samhället och använt sig av dem för egen vinnings skull. Att de etniska grupperna inte är sprungna ur en reell tradition tar givetvis inte bort den roll de spelade. Vad jag menar är snarare att det är konstruktionen av grupperna som är det viktiga inte att det just handlar om etniska grupper. Att t.ex. spela ut ekonomiska grupper mot varandra skulle möjligen kunnat få samma verkan.

Andra viktiga och intressanta faktorer som jag tvingats uteslutas är bl.a. hur man utifrån har sett på Rwanda, framförallt under hutustyret. Att studera hur västerländska journalister och FN i stort sett negligerat den våldsamma utvecklingen hade varit mycket intressant. De flesta studier som jag läst behandlar för övrigt just detta. Att ingen ingrep när man såg vad som var på gång att ske kan möjligen betraktas som en av de viktigaste faktorerna för att folkmordet över huvud taget möjliggjordes. Att jag inte heller har haft möjligheten att åka till Rwanda för att tala med folk och se efterverkningarna beklagar jag djupt. Även om jag ser uteslutandet av dessa faktorer som en brist så har det enligt mitt tycke inte kommit att omöjliggöra en fruktsam analys av min frågeställning. Det kan på sätt och vis vändas till en fördel då denna mer avskalade uppsats låter de, för frågeställningen, viktiga faktorerna träda fram och blir mer synliga och lättanalyserade.

2. Historisk översikt av landet Rwanda.

För att göra en fullständig översikt av ett lands och ett folks historia krävs att man går mycket långt tillbaka i tiden. Detta kommer av utrymmesskäl tyvärr inte bli möjligt. Vi får här nöja oss med att konstatera att kungadömet Rwanda tros ha existerat sedan 1506, då ett samhälle som kan liknas vid de feodala staterna i Europa skapades genom en sammanslagning av ett antal kungadömen (Melvern 2000:239).

Rwanda gränsar till Kongo-Kinshasa, Burundi, Tanzania och Uganda och har ett bergigt landskap som består av en rad bergsplataer som är bland de högsta i Afrika (Sellström & Wohlgemuth 1995: 7). De tre folkgrupperna i Rwanda, hutus, tutsis och twas har kallats Rwandas tre stammar. Många hävdar dock att detta är felaktigt då grupperna talar samma bantuspråk, har levt sida vid sida och ofta gift sig med varandra. Men även om de inte kan kategoriseras som separata stammar eller folkgrupper så har de, som vi kommer att se, aldrig varit helt lika (Prunier 1995: 5). Det är denna komplexa sociala struktur som inte på traditionellt sätt låter sig kategoriseras som genom Rwandas historia kom att användas för olika mäktiga gruppers politiska ändamål.

För att denna historiska översikt skall bli greppbar och meningsfull blir vi tvungna att begränsa oss i tidsrymd. Detta innebär att vi kommer ta avstamp i konferensen i Berlin 1885 där det bestämdes att Ruanda-Urundi skulle bli ett tyskt protektorat.

2.1 Kolonialtiden.

När tyskarna anlände till Rwanda slogs de av två saker som de kom att utnyttja för egen vinnings skull. Det första var den välorganiserade centralstyrda monarkin i vilken folket tycktes var uppdelade nästan som i det feodala Europa med aristokrater och vasaller. Det andra som slog dem var hur människorna föreföll tillhöra olika raser.

Det rwandiska samhället styrdes från kungahuset och administrerades ut till fyra olika nivåer; provins, distrikt, kulle och grannskap. Var provins hade en chef och vart distrikt hade två chefer som var utsedda av *Mwami*, kungen. I distrikten var ansvarsområdena jordbruk och djurskötsel uppdelade mellan de två cheferna. Kullarna var administrerade av chefer som ansvarade för arrende av marken, skatter och odlingsrättigheter. Systemet som styrdes från kungahuset var reciprokt och byggde på ömsesidigt beroende, detta var känt som *ubuhake* och refererade till ett kontrakt där en mäktig person kunde tillhandahålla beskydd i utbyte mot arbete (Melvern 2000: 8-9). Tutsis innehade de flesta viktiga posterna men långtifrån alla, t.ex. så styrdes så gott som alla grannskap av hutus. Det går dock inte att förneka att kungahuset var tutsi och favoriserade tutsis för höga politiska och administrativa poster och att så gott som hela den kungliga armén bestod av tutsis (ibid.). Tyskarna blev påtagligt förvånade över hur välorganiserat allt var och hur mycket Rwanda skilde sig från andra afrikanska nationer de varit i kontakt med. Faktumet att tutsis favoriserades för politiska poster och skilde sig så ”markant” i utseendet från twas och hutus fick de vetenskapliga fantasierna att ta fart.

Européerna kom med vetenskapsmännens goda samvete att dela upp befolkningen efter antropologins rasbiologiska kategoriseringar. Twa, som var pygméer, ansågs vara den lägsta formen av mänskliga varelser. Med sina håriga bröst och sina platta ansikten antogs de helt

enkelt vara dumma. Hutus ansågs inte vara mycket bättre då de liknade befolkningarna i kringliggande nationer. Tutsis å andra sidan ansågs vara av ett mycket finare slag med sina långa, gängliga, smala och finlemmade kroppar. Nästan som européer! Precis som de amerikanska indianerna kom tutsis att bli föremål för en lång och intensiv debatt inom antropologin. Antropologen John Hanning Speak antog t.ex. att denna överlägsna ras härstammade från södra Etiopien. En bra bit in på 1900-talet var debatten fortfarande i full gång och då kom bl.a. en präst vid namn Fader Pagés med en teori som föreslog att de härstammade från det antika Egypten. Ett flertal ännu mer absurda teorier lades fram som bl.a. föreslog att tutsis var ett överlevande folk från Atlantis och en annan som förmodade att de kom direkt från Edens lustgård. Vad som var genomgående i samtliga teorier och som så småningom implementerades i det kollektiva medvetandet var att tutsis var en ”conquering superior race, carrier of a superior civilisation” (Prunier 1995: 7). Rasteorierna kom att få politiska återverkningar på ett antal nivåer. Kolonialmakten kom att favorisera tutsis både genom lag och handling. Tutsis kom p.g.a. detta att se sig själva och ”sin” kultur som överlägsen samtidigt som ett mindervärdeskomplex utvecklades hos hutubefolkningen (ibid. s.9)

När tyskarna anlände till Rwanda hade Kung Kigeli IV Rwabugiri precis avlidit och ett tumult hade uppstått i kungahuset, som vanligt är i tronföljdssammanhang i ett polygamiskt system som Rwandas. Tyskarna i landet var så få till antalet att de inte försökte ta makten direkt utan valde istället att infiltrera kungahuset och på det viset påverka politiken och dess riktning. Kungahuset, som tyskarnas marionett, fortsatte den centraliseringsprocess som den avlidne kungen påbörjat och förstärkte uppdelningen mellan tutsis och hutus där tutsis favoriserades i än högre grad än förut. Så länge Rwanda stod under tyskt mandat skedde dock inga stora förändringar av det traditionella levnadsförhållandena (ibid. s. 18-25).

1916 anföll belgiska trupper och jagade ut tyskarna ur både Rwanda och Burundi. Ruanda-Urundi kom att bli ställt under League of Nations mandat och övervakat av Belgien 1923 (Melvern 2000:239). Dessa första år kom att präglas av en ’vänta och se’ policy. Det var inte förrän mellan 1926-1931 som belgarna började genomdriva verkliga reformer och förändringar som kom att bli kända som *’les réformes Voisin’*, efter guvernören Charles Voisin (Prunier 1995:26). Detta medförde en rad reella förändringar för den rwandiska befolkningen. Man förändrade chefsystemet såtillvida att man började ersätta hutuchefer med tutsis för att de ansågs mer pålitliga. 1929 gick man ett steg längre och slog ihop tre typer av chefer till ett ämbete och detta tilldelades med få undantag tutsis. Skatter och det traditionella tvångsarbetet – *ubuletwa* – utökades. I traditionell kolonial anda sågs den mark som odlades av bönderna (framför allt hutus då de traditionellt var bönder medan tutsis var herdar) som vakant. Detta ledde till att de politiska ledarna, som vid denna tid nästan uteslutande bestod av tutsis, kunde överta landområden och hävda äganderätt till dessa. Detta var alltså ett första steg i riktningen mot ett privatägandesystem som vi högaktade så i Europa.

Belgien kom att genomdriva en rad reformer som kom att förändra traditionella rwandiska institutioner i grunden och med detta följde även förändrade levnadsförhållanden för den vanlige rwandiern. Hela reformprocessen nådde sitt symboliska zenit då belgarna avsatte den nya kungen och ersatte honom med en av hans söner som kom att bli Mutara III Rudahigwa. Den nya kungen var till skillnad från sin företrädare betydligt mer foglig och västerländskt ”välartad”. Han klädde sig i västerländska kläder och körde bil, men viktigast av allt var att de kunde övertala honom att konvertera till kristendomen. Eftersom han blev utvald av européerna och därför aldrig genomgick de traditionella successionsriterierna så kom han alltid

att betraktas som *Mwami w'abazungu*, de vitas konung, av den rwandiska befolkningen (Prunier 1995: 28-30).

Att konvertera hade varit en mycket ovanlig företeelse i Rwanda fram till 1927 då stora grupper började gå över till kristendomen. Detta hade förmodligen sin förklaring i att människor och då framförallt de välbärgade, som i första hand bestod av tutsis, börjat inse att om de skulle behålla sin privilegierade ställning i landet så måste de också följa med i de förändringar som genomdrevs av belgarna. En nödvändighet för att tillhöra den nya elit som belgarna skapade omkring sig var att bli kristen. På bara tre år hade kyrkan som tidigare haft så svårt att vinna anhängare förvandlats till Rwandas viktigaste sociala institution med hundratusentals konvertiter däribland kungen (ibid. s.31). Genom att kyrkan nu utgjorde en maktfaktor så kom den också att göra avtryck i det rwandiska samhället. Polygami och andra ”hedniska” företeelser förbjöds och ett puritanskt levande förespråkades – och efterlevdes i viss utsträckning. Kyrkan besatt även monopol på utbildning. Skolgång var inte något obligatoriskt i Rwanda utan det var enbart de som kunde betala för sin utbildning som var välkomna. Eftersom tutsis nu skaffat sig (eller blivit tilldelade) en mer privilegierade ställning så var det nästan uteslutande de som fick tillgång till utbildningen. Det var dock inte bara en fråga om pengar och välstånd utan kyrkans favoriserande, precis som regimens, vilade på en djup övertygelse om tutsis överlägsna kapacitet för disciplin och förstånd (ibid. s.33).

Les réformes Voisin hade nu skapat ett ”modernt” Rwanda som var centraliserat, katolskt, neotraditionalistiskt och effektivt – men också brutalt. Skatterna och tvångsarbetet hade utökats markant under årens lopp. Tvångsarbetet som omfattades av uppgifter som t.ex. utbyggnaden av infrastrukturen och odling av kaffe (för export) kunde svälja upp emot 50-60% av en mans vakna tid. Den som vägrade straffades med brutala metoder. Detta ledde till en stor emigrationsström av arbetskraft från Rwanda till framförallt Uganda (ibid. s.35).

Under hela denna period hade en bild av två helt separata etniska grupper implementerats i rwandiernas medvetande. Denna felaktiga bild av två raser eller etniciteter har, som vi sett, sitt ursprung i antropologin och européernas sätt att tänka i rasbiologiska termer. Intellectuella tutsis samarbetade med européerna i skrivandet och skapandet av en ny historia, som förtäljde hur tutsis kom till Rwanda som ett överlägset erövrarfolk. Deras överlägsenhet kom att rättfärdiga deras privilegierade ställning och förklara hutus lägre ställning. Eftersom det fick politiska återverkningar så väl som kulturella kom tutsis att utveckla en självbild som talade om att de var en överlägsen grupp med en överlägsen kultur parallellt med att hutus utvecklade ett mindervärdeskomplex som slutligen fick dem att hata *alla* tutsis. Vi skall i senare avsnitt gå in på detta mer i detalj, men det är viktigt att ha det i åtanke när vi nu fortsätter.

År 1933 anordnar den belgiska regimen en folkräkning i Rwanda och samtliga medborgare blir tilldelade ett identitetskort där det framgick huruvida man var tutsi, hutu eller twa. Detta kommer att få fruktansvärda konsekvenser under folkmordet. Eftersom människor från de olika grupperna under så lång tid har gift sig med varandra och fått barn tillsammans så var identitetskortet ibland det enda som avgjorde om man skulle dö eller om man fick leva (Melvern 2000:239)

Under tiden för andra världskriget förändrades Rwanda på flera sätt. En viktig sak var att man gick ifrån det traditionella kollektivtänkandet mot ett mer marknadsbaserat samhälle där individen blev allt viktigare. Detta innebar ett brott i den absoluta hierarkin då även hutus kunde tjäna pengar och klättra på den socioekonomiska skalan. Detta ledde också till

framväxten av en ny hutuelit. En annan sak som kan tänkas vara ännu viktigare är den attitydförändring som sker inom kyrkan. Kyrkan börjar nu successivt övergå till att stödja och favorisera den nya hutueliten som var på frammarsch. Detta kan vid första anblicken tyckas mycket underligt då man under så lång tid favoriserat tutsis framför hutus. Vad fick kyrkan att helt plötsligt vända på klacken och ändra inställning? Man kan urskilja två faktorer som troligen var helt avgörande. För det första så hade mer och mer av kontrollen över kyrkan glidit från de vita till tutsis, 1951 var där lika många svarta präster som vita. Européerna började bli oroliga över den allt starkare tutsieliten som på ett förvisso mycket nerotonat sätt börjat ifrågasätta hela den koloniala ordningen, däribland kyrkan. Detta i kombination med att det vita prästerskapet genomgick ett generationsskifte där konservativa äldre präster som till stor del var valloner byttes ut mot yngre män med varierande bakgrund som främst kom från Flandern (Prunier 1995:41-44). De yngre prästerna kunde i större utsträckning känna sympatier för de förtryckta hutus och var samtidigt oroliga för de ökande utmaningarna av den koloniala ordningen från tutsieliten.

År 1946 överfördes det belgiska mandatet till FN:s ”Trust Territory”. Detta gjorde dock ingen större skillnad, Belgien fortsatte att styra som de gjort dittills. Hutus som nu kände att de hade lite medvind eller stöd från européerna började sakta men säkert gruppera sig i olika organisationer runt om i landet. För att influera FN:s trusteeship mission som var på väg till Rwanda skrev nio hutuintellektuella i mars 1957 ett dekret som kom att bli känt som ”Bahutu Manifesto” (ibid. s.45). I denna text som skrevs för att belysa den ojämna maktfördelningen mellan tutsis och hutus visar på vilket fundamentalt plan uppfattningen om två skilda raser hade implementerats i det rwandiska folkets föreställningsvärld och vilket genomslag den omskrivna historien haft. De två dokument som samtidigt skrevs av två tutsihövdingar vittnar även om detta då de menade att det var helt orimligt att de skulle behöva dela makten med hutus eftersom deras förfäder faktiskt hade erövrat landet (Sellström & Wohlgemuth 1995:11).

Tutsieliten motsatte sig en utveckling mot ett mer jämlikt samhälle och gick till attack (framförallt verbal sådan) mot liberala tutsis och olika hutugrupper. När politiska partier började grundas mellan 1957-59 etablerades de inom den politiska strukturen som hade sin utgångspunkt i den etniska klyfta som utvecklats i Rwanda sedan européernas ankomst. Det första partiet, MSM, skapades av Grégoire Kayibanda i juni 1957 men kom att ha en mycket begränsad dragningskraft. I november samma år startade hutuaffärsmannen Joseph Gitera *Association pour la Promotion Sociale de la Masse*, APROSOMA (Föreningen för folkets sociala utveckling). Gitera hävdade att partiet var klassbaserat men attraherade uteslutande hutus. I augusti 1959 startade konservativa tutsis *Union Nationale Rwandaise*, UNAR (Rwandiska nationalunionen) som var högst monarkistiskt och direkt fientligt inställd till Belgien och vars huvudmål var omedelbar självständighet (Prunier 1995:47 och Sellström & Wohlgemuth 1995:11). I oktober -59 omvandlade Kayibanda sitt parti MSM till MDR-PARMEHUTU, *Mouvement Démocratique Rwandais/ parti du Mouvement et de l'Emancipation Hutu* (Rwandas demokratiska rörelse/partiet för hutus frigörelse).

Mitt under den spirande politiska medvetenhetens tid skedde något som påverkade utvecklingen på ett mycket negativt sätt. Den 24 juli 1959 dog Kung Mutara III Rudahigwa under mystiska omständigheter. Han hade behandlats på sjukhus för någon mindre åkomma då han enligt de belgiska läkarna som behandlat honom dött av en allergisk reaktion som orsakats av en injektion antibiotika. Bland tutsieliten var man övertygade om att kungen blivit mördad i en kupp av belgarna och hutueliten. En extremistgrupp inom det kungliga hovet bestämde sig för att krossa hutuledarskapet och ett antal brutala politiska mord följde (Melvern 2000:14). Läget var nu mycket spänt, antagonismen mellan hutus och tutsis hade nu

nåt höjder utan likhet i historien. Bomben var nu apterad och det var bara en tidsfråga innan den skulle brisera. Det var en förhållandevis bagatellartad händelse som utlöste den.

Den 1 november samma år blev Dominique Mbonyumutwa, en PARMEHUTU-aktivist, attackerad av några unga UNAR-medlemmar. Det falska ryktet om att han blivit dödad spreds som elden och hutuaktivister samlade sina ”trupper” för att attackera UNAR-medlemmar och tutsichefer (Prunier 1995:48). Detta utlöste en rad förvirrade räder och strider där offren till största del var tutsis. Belgarna stödde indirekt hutubefolkningen under denna period genom att inte ingripa mot våldet. Den 14:e november var någon form av ordning återställd. Runt trehundra människor hade blivit dödade och många tutsis hade flytt för sina liv, främst till Burundi (Melvern 2000:240).

Den belgiska administrationen hade i november 1959 fått en ny politisk ledare, överste Guy Logiest. De hade nu helt vänt sina forna allierade, tutsieliten, ryggen och övergått till att ge sitt fulla stöd till hutubefolkningen. Det första Guy Logiest gjorde var att sätta Rwanda under militärtstyre och sen började en process där den belgiska administrationen avsatte och bytte ut tutsichefer mot hutus och annonserade att från och med nu skulle hutus favoriseras framför tutsis. Det kom att kallas den sociala revolutionen, men har inga likheter med vad vi vanligtvis tillskriver begreppet revolution (ibid. s.14).

Under de kommande åren var våldet ständigt närvarande. FN organiserade en rad olika försök att försona de olika parterna i Rwanda men misslyckades i samtliga. Kayibanda och Logiest ordnade ett massmöte i Gitarama där det hölls en omröstning om huruvida man skulle överge monarkin. Efter omröstningen utropade Kayibanda den Rwandiska republiken men FN och världssamfundet underkände detta. FN organiserade och övervakade en ny omröstning som skulle bestämma om monarkins vara eller icke vara och som skulle hållas parallellt med de första nationella valen. FN försökte övervaka detta val men föll kort då våldet var ständigt närvarande. I september 1961 vann Kayibandas parti MDR-PARMEHUTU en jordskredsseger och monarkin övergavs i samma veva. Det monarkistiska UNAR-partiet ville ha nya val eftersom de ansåg att det inte gått riktigt till. Detta utlöste en ny våg av våld mot tutsis och en ny flyktingström (ibid. s.15-16)

3. Självtändighet och hutustyre.

3.1 *Kayibanda-åren (1961-1973).*

Rwanda blev officiellt självständigt den 1:e juli 1962 under den nyvalda republikanska regeringen. Den nye kungen som efterträtt den avlidne Mutara III Rudahigwas blev kung Kigeli V Mutara. Det utbredda våldet mot tutsis i kombination med att han förlorat sin reella makt i valet 1961 drev nu tutsikungen i landsflykt. Här slog han sig ihop med de små grupper av exiltutsis som börjat organisera sig i små motståndsarméer – *Inyenzi*, kackerlackor – men visade sig vara en förhållandevis oduglig ledare (Prunier 1995: 54-55).

Så många tutsis hade nu flytt Rwanda att det växande flyktingproblemet fick FN att sätta upp en speciell kommission som bestod av fem medlemsstater som skulle bereda mark för Rwandas självständighet och lösa flyktingproblemet. Där var nu uppskattningsvis 135,000 flyktingar i läger i de kringliggande länderna och runt 1,000 nya flyktingar passerade gränsen till Uganda varje vecka. Flyktingarna levde under fruktansvärda omständigheter i dessa läger utan mat, vatten och sanitära anläggningar (Melvern 2000:15). En FN-kommission som var i Rwanda för att säkra de mänskliga rättigheterna kunde rapportera om hur tutsiminoriteten brutalt blivit utkörd från den politiska scenen. Oppositionen vädjade om hjälp från FN, historier om hur deras medlemmar blivit bortförda, misshandlade och ihjälslagna rapporterades. Dödandet var tillsynes för att systematiskt utrota all opposition. Landet började allt mer likna en polisstat med vägspärrar till var provins, där människor var tvungna att legitimera sig, och med utgångsförbud som rådde från kl.18.00 var dag. Det rasistiska och politiska våldet hade blivit mycket vanligt förekommande vid denna tid. En FN-rapport uppskattade att omkring 2,000 människor blivit dödade (ibid. s.16). Under dessa omständigheter blev Rwanda självständigt den 1 juli 1962 med Kayibanda som president.

Den 21 december 1963 invaderade en grupp *Inyenzi* Rwanda från Burundi. Invasionsstyrkan bestod av runt 600 dåligt utrustade gerillamän som attackerade ett militärläger i Gako. De lyckades övermanna militärerna i lägret och försåg sig på så vis med vapen och fordon och fortsatte ner mot huvudstaden. Innan de nådde fram till Kigali så möttes de av den rwandiska armén som med sin överlägsna vapenarsenal inte hade några som helst problem att stoppa deras framfart och driva dem på flykt. Invasionen var ingen överraskning för regimen och utgjorde heller aldrig något reellt hot, den kom däremot att användas som ett svepskäl för vad som komma skulle.

President Kayibandas reaktion var omedelbar och benhård. Han började med att eliminera all opposition som fanns kvar och mörda de mest hetlevrade opponenter. Dessa mord utgjorde det definitiva slutet för tutsis i det politiska livet. Några dagar senare påbörjades en regelrätt slakt av tutsis. President Kayibanda hade gett order om att samtliga nio provinser i landet, numer kallade *prefectures*, skulle organisera "självförsvarsgrupper" som skulle ta till vapen i händelse av attacker från gerillan. Dessa grupper styrdes av regimen i respektive *prefecture* och den statliga radion utannonserade upprepade gånger varningen om att tutsis var på väg tillbaka för att än en gång förslava hutubefolkningen (Melvern 2000:16-18). Dödandet började den 23 december i Gikongoro där människorna sades ha uppfattat att tutsibefolkningen måste dödas innan de dödar hutu. Grupper av hutus började döda sina tutsigrannar med de vapen som fanns tillgängliga. Ingen skonades, kvinnor, barn och gamlingar dödades lika besinningslöst som de vuxna männen. Runt 5,000 människor uppskattas ha slaktats på de mest bestialiska sätt med hjälp av spjut, påkar och *pang* (långa macheteknivar). De officiella siffrorna som regimen meddelade omvärlden var att 350

tutsirebeller dödade och 400 civila, andra källor uppskattar de döda till emellan 1,000 och 14,000 (ibid. s.17-18)

FN sände representanter till Rwanda för att reda ut vad som hänt. President Kayibanda förklarade att det var civila hutus som löpt amok i ren rädsla för invasionen. Denna förklaring godtogs och löften om att det inte skulle bli några repressalier från regeringen tillät dödandet att fortsätta. 1964 var där så många som en kvartsmiljon flyktingar som levde i läger utanför Rwanda. De tutsis som fortfarande fanns i landet var nu samtliga betraktade som misstänkta anhängare av gerillan och var ständigt utsatta för trakasserier och hot (ibid. s.19).

President Kayibanda kan kallas grundaren av hutunationalismen. Han var en auktoritär ledare med total kontroll. Han skötte alla nomineringar och utsåg alla sina medarbetare personligen. Kayibanda regerade med hjälp av ett litet närstående politiskt följe som samtliga kom från hans hemstad Gitarama. Censur och korruption var vanligt förekommande. En form av apartheidssystem rådde, där kvotering av tutsis i skolor och på arbetsplatser noga sågs efter. Trots att Rwanda nu egentligen bara hade ett parti, i alla fall som fick ställa upp med kandidater i val, så betraktades Rwanda som ett demokratiskt land av omvärlden. Detta på grund av det majoritetsstyre som faktiskt rådde då tutsis bara beräknades att utgöra 9% av landets befolkning och twas mindre än 1%. Rwanda var efter massakrerna 1963 fram till 1972 att betrakta som förhållandevis lugnt land, omvärlden verkade i alla fall tycka att allt var som det skulle (ibid. s.20)

Burundi hade nått självständighet 1962 då de fick en regering som styrdes av en tutsiminoritet. 1972 utfördes en kupp av hutus som misslyckades och ledde till en vedergällningsmassaker där minst 200,000 hutus dödades och lika många flydde över gränsen till Rwanda. Precis som så många gånger förr blundade FN och omvärlden för vad som hände i Afrika. Någon som däremot engagerade sig var Gregoire Kayibanda, om än bara för att vinna billiga inrikes poänger. Han inledde en kampanj för att "rena" landet, kommittéer för offentlig säkerhet sattes upp. Utbildning och anställningskvoteringen av tutsis skulle nu kontrolleras än noggrannare än tidigare och tutsis skulle till varje pris hållas nere. Arméchefen Major Juvenal Habyarimana hade blivit utsedd som ledare för den landsomfattande anti-tutsikampanjen. Han var från de norra regionerna i Rwanda där hutus länge hade klagat på att regimen som var styrd av Kayibanda och hans bundsförvanter från södra delen inte gjort nog för att hålla tutsis nere. Det var Habyarimana som i juli 1973 i en blodlös kupp övertog makten och utropade sig till president (ibid. s.20-22).

3.2 Habyarimanaregimen.

Det var många som välkomnade ett maktskifte då den sista tiden med Kayibanda hade varit väldigt otrygg. Tutsis och även liberala hutus hade varit oroliga för den anti-tutsipolitik som drevs de sista åren. Detta tillsammans med att landet allt mer isolerat sig från omvärlden gjorde att Habyarimana blev relativt populär. Landet var i en svår ekonomisk situation bl.a. på grund av isolationen och att de diplomatiska kontakterna med omvärlden var så gott som obefintliga (Prunier 1995:74-75)

De kommande åren, i alla fall fram till 1980, var förhållandevis lugna. Även om kvoteringsystemet fanns kvar och tutsis var politiskt marginaliserade så gick det i alla fall att leva utan ständiga hot om nya massakrer. Under hela tiden Habyarimana regerade fanns det dock inte en ända tjänsteman, varken *bourgmestre* eller *préfet*, som var tutsi. I jämförelse med

Kayibanda åren så hade saker och ting förbättrats avsevärt även om tutsis fortfarande levde i ett diskriminerande system. Den nya presidenten hade skänkt stabilitet och lugn till landet men det hade sitt pris. Så fort han tog makten så förbjöd han politiska partier, men bara ett år efter det skapade han sitt eget, *Mouvement Révolutionnaire National pour le Développement* (MRND) som kom att bli det enda tillåtna partiet i Rwanda (ibid. s.75-76). MRND var ett sant totalitärt parti där alla landets medborgare var tvungna att vara medlemmar. Alla politiska och administrativa poster runt om i landet utsågs från partiets kärna. Alla byar, kullar och kommuner hade sina angivare som spionerade på medborgarna. Trots detta så arbetade regimen för landets utveckling med relativ framgång. Från att ha varit det tredje fattigaste landet i världen 1962 hade man avancerat så att man 1987 hade sexton länder efter sig på denna skala. På mindre än tio år, mellan 1978 och 1986, hade antalet barn i skolan höjts från 49,5% till 61,8%. Under denna period upplevde Rwanda även en explosionsartad befolkningstillväxt, trots detta så förbättrades förhållandena avsevärt vad det gällde dödlighet, sjukvård och hygien. Denna stabilitet hade också lockat till sig utländskt bistånd som varit förhållandevis lågt, men som i slutet av 80-talet blivit enormt och kom att utgöra 22% av landets BNP 1991 (ibid. s.78-80). Vad vi har nu är ett system som vänt på den myt om landets historia som kolonialmakten skapat. Eftersom tutsis invaderat landet så var de främlingar och behövde därför inte räknas som fullvärdiga medborgare. Tutsis ansågs också ha tyranniserat landet under århundradena och borde därför straffas genom marginalisering. Till och med de utländska biståndsarbetarna verkar uppenbarligen ha trott på denna myt då de pumpade in pengar för att stödja det ”demokratiska majoritetsstyret”. Denna stat som på ytan var tillsynes lugn vilade på en extremt farlig ideologi som bara kunde fungera under ett extremt totalitärt styre. Den hutureviderade upplagan av Rwandas kulturella mytologi som orsakade våldet 1959 och 1963 var i allra högsta grad fortfarande att betrakta som levande.

Habyarimana blev som enda kandidat omvald som president 1983 och igen 1988. I båda valen fick han över 99% av medborgarnas röster (ibid. s.79) Rwanda var fram till 1988 att betrakta som ett ganska tryggt land. Den enda direkt kritiska situation som uppstod mellan 1973 och 1988 var det kupp försök som den före detta säkerhetschefen Théoneste Lizinde försökte sig på i april 1980 (Melvern 2000:240)

Oroligheterna i Rwanda började igen 1988 och detta på grund av att kaffe och tennpriserna sjönk. Kaffe hade varit landets största exportvara allt sedan tyskarna styrde. Att industrin gick allt sämre utlöste en maktkamp mellan olika prominenta grupper i landet. En av dessa grupper var ”*le Clan de Madame*”, senare kallad ”*akazu*”. Precis som namnet indikerar så utgjordes klanens kärna av medlemmar ur presidenthustruns familj och deras närmaste. Habyarimana kom inte själv från en mäktig klan och kom därför att i stor utsträckning få förlita sig på sin frus klans stöd. Presidentens närmaste man överste Stanislas Mayuya, som sades ligga bäst till för att överta presidentämbetet, mördades i april 1988. Han var en av presidentens få egenhändigt utplockade män och detta hade oroat *le Clan de Madame* eftersom om han kom att överta presidentämbetet så förlorade de sin maktposition (Prunier 1995 :84-87).

Till följd av tenn och kaffeprisernas ras hade landets ekonomiska situationen nu blivit helt katastrofal och detta försökte kompenseras med allt högre skatter och mer volentärbete, som mer och mer kom att likna tvångsarbete. Överbefolkningen började nu också nå kritiska höjder och med detta följde matbrist och svält. Samtidigt så stegrades de politiska spänningarna dag för dag. Presidenten kände sig hotad och 1989 blev flera kritiskt inställda politiker och journalister fängslade och dödade (ibid. s.87-89).

I april 1990 åkte president Habyarimana till Paris för att delta i ett fransk-afrikanskt toppmöte. President Mitterrand var inne på en liberal linje då han ville koppla ihop ekonomiskt bistånd med politisk demokratisering och rådde därför Habyarimana att införa ett flerpartisystem i Rwanda. Habyarimana tog tillsynes till sig av Mitterrands råd och deklarerade i juli sitt stöd för ett flerpartisystem (ibid. s.89) Hans personliga övertygelse visade sig dock inte lika stark som han ville göra gällande. (Melvern 2000 :241)

3.3 Exiltutsis och RPF.

Den stora mängd tutsis som flytt under de politiska förföljelserna och massakrerna mellan 1959 och 1973 och deras barn som också räknade sig som flyktingar började nu fundera på möjligheterna att återvända. Minnena från det riktiga Rwanda började så smått raderas ut och ersättas med fantasier om "landet av mjölk och honung". Särskilt de ungdomar som var barn till flyktingar hade en extremt idealiserad bild av sitt moderland (Prunier 1995: 65-67). I Uganda startades en organisation (RRWF) som från början hade som uppgift att hjälpa nya flyktingar men som 1987 hade förvandlats till *Rwandese Patriotic Front* (RPF). RPF var en politisk organisation med målet att alla rwandier som levde i exil skulle få återvända till sitt hemland och våld skulle brukas om så blev nödvändigt. RPF hade deltagit och hjälpt president Museveni till makten i Uganda och därför ingick de nu i den ugandiska armén. De fick nyckelpositioner inom armén och planerade att, när tiden var mogen, kunna ta en liten men välutrustad exiltutsiarmé ur den ugandiska armén och anfälla Rwanda (ibid. s.73-74).

Det fanns flera faktorer som utlöste RPF-invasionen i oktober 1991. RPFs fraktion inom den ugandiska armén hade länge stått klara och väntat på att de rätta tillfället för ett anfall skulle dyka upp och nu kom det. På sommaren 1990 kom två inflytelserika män ut från Rwanda för ett möte med RPFs ledning. De var hutus och hade båda stor kunskap om vad som pågick inne i Rwanda. De berättade att den politiska situationen var extremt spänd och att det bara skulle behövas en liten knuff utifrån för att få regimen att rasa samman. RPF visste även att regimen hade planer på att låta flyktingarna återvända och att det fanns planer på införandet av ett flerpartisystem. Detta var inte bra för RPF eftersom de kunde tappa anhängare när deras huvudargument för invasionen, dvs. att bekämpa ett despotiskt system, försvann (ibid. s.90-91).

Invasionsstyrkan bestod av 2,500 relativt välutrustade män. Mot dem stod FAR, *Forces Armées Rwandaises*, en 5,200 man stark armé försedda med främst franska vapen, fordon och helikoptrar. RPF kunde leva på överraskningseffekten ett tag men det dröjde inte länge innan saker och ting började gå fel för dem. När FAR återhämtat sig från chockeffekten av anfallet hade de inga problem att övermanna RPF. När det började gå sämre så sviktade stridsmoralen inom gerillan och de drabbades av massdeserteringar. I slutet av oktober var det hela över, rebellerna hade antingen retirerat in i Uganda eller sökt skydd i nationalparken Akagera (ibid. s.93-96). Habyarimana anklagade nu Ugandas president Museveni för att ligga bakom anfallet. Museveni tillbakavisade dessa påståenden och framhöll att han inget visste. Sanningen låg troligtvis någonstans mitt i mellan (Melvern 2000:29).

President Mitterrand som vid det här laget fullt tagit på sig en beskyddarroll för Rwanda bestämde sig direkt för att sända trupper för att hjälpa Habyarimanaregimen att driva ut inkräktarna (Prunier 1995:101). RPF var chockade över det internationella stöd Habyarimana fick. Belgien och officiellt även Frankrike skickade trupper som i första hand var avsedda att

skydda de egna medborgarna som levde i Rwanda. Kongo, Zaire och Kenya skickade också trupper som däremot direkt vid anländandet tog upp striden med gerillan (Melvern 2000:30).

Habyarimanaregimen kunde nu använda argumentet om ”hotet från de feodala tutsis” för att genomdriva ett svep av massarresteringar. Dessa arresteringar var i själva verket inte riktade mot RPF-anhängare, som man ville få det att se ut som, utan mot välutbildade tutsis, oppositionssinnade hutus och alla andra som kunde tänkas utgöra problem för hutueliten (Prunier 1995:109). Försvarsministern gick ut i eteren och uppmanade medborgarna att söka upp ”infiltratörerna” och arresteras dem. Detta var en form av legitimering av dödandet som följde. Uppskattningsvis 348 civila tutsis slaktades och mer än 500 hus brändes ner i Kibilira *commune* mellan den 11e och 13e oktober (ibid. s.110). Massakrerna var organiserade av lokala tjänstemän som talade om för bönderna att tutsis var på väg tillbaka för att återinstallera kungen och förslava dem. Massakrer förekom även i Gisenyi och Kibilira där de lokala tjänstemännen fick order om att det traditionella kollektivarbetet, *ubuletwa*, denna gång handlade om att göra sig av med tutsis (Melvern 2000:35).

Från den 1 oktober 1990 till mitten av 1992 utökade regimen armén från 5,200 man till 50,000. Siffrorna talar sitt eget språk, landet militariserades kraftigt under denna period. Detta medförde givetvis utökade ekonomiska problem för staten som redan var illa där. Frankrike försedde Rwanda med vapen och ordnade även vapenaffärer med Egypten och Sydafrika för Rwandas räkning (Prunier 1995:113).

Ett år efter den misslyckade invasionen hade RPF nyrekryterat, skaffat sig nya vapen och omgrupperat sig. I januari 1991 attackerade man ett fängelse i Ruhengeri. Den ansvarige arméofficeren hade fått order från Kigali att döda alla fångar om RPF anföll men vägrade utföra ordern och samtliga 1,000 fångar befriades. Hämmmassakrer på tutsis följde i prefekturerna Gisenyi, Ruhengeri, Kibuye och Byumba. Efter detta följde tre år av sporadiska strider mellan RPF och den Rwandiska armén (Melvern 2000:39).

3.4 Flerpartisystemets tillkomst och de problem som följde.

På inrådan av Mitterrand och Paris hade alltså Habyarimana gått med på att införa ett flerpartisystem för att i gengäld få ekonomiskt bistånd (Prunier 1995:121). Den 10 juni 1991 proklamerades en ny konstitution som tillät flera politiska partier. En månad efter detta lade det styrande MRND till ett ”D”, för *démocratique*, till sitt partinamn för att följa med i tiden. Fyra större oppositionspartier skapades nu. *Mouvement Démocratique Republicain* (MDR) var det parti som 1973 hade blivit förbjudet då Habyarimana tagit makten. De hade bytt ut sitt ursprungliga namn MDR-Parmehutu och gick nu under det mindre politiskt laddade MDR. Det var ett populistiskt anti-tutsi parti som var rekonstruerat ur den f.d. presidenten Kayibandas gamla regionalallians. Butare blev centrum för ett andra parti, *Parti Social Démocrate* (PSD), som inriktade sig på att få stöd från intellektuella och välutbildade. Det tredje oppositionspartiet var *Parti Libéral* (PL) som var ett urbant parti utan geografiskt centrum med en mycket liberal inställning till etnicitet. Därför attraherade PL mestadels välutbildade hutus från större städer, tutsis och hutsis (barn efter blandäktenskap). Det fjärde var ett traditionellt kristdemokratiskt parti, *Parti Démocrate Chrétien* (PDC). Sist och även minst skapades ett femte parti, *Coalition pour la Défense de la République* (CDR), som var ett extremt rasistiskt anti-tutsiparti(ibid.).

Det styrande MRNDD och anti-tutsipartiet CDR låg bakom den disinformation som spreds om tutsis runt om i landet. De utmålade dem som landets fiender och hetsade befolkningen mot dem. De båda partierna skaffade sig milisliknande ungdomsgrupper som har jämförts med Hitlerjugend (Melvern 2000:44). Miliserna bestod av utbildade, ofta arbetslösa, unga män. Den grupp som var knuten till det extremistiska CDR-partiet gick under namnet *Impuzamugambi* och de som var knutna till det regerande MRNDD kallades *Interahamwe*. Miliserna fanns över hela landet och var organiserade på "grannskapsnivå", vissa tilldelades vapen och alla mutades med mat och öl. Den första massakern där det är känt att milismän deltog var i Murambi i november 1991. Det kom att bli mer uppenbart i Bugesera där uppskattningsvis 300 tutsis dödades av den då välorganiserade milisen (ibid. s.45).

När vi nu är framme vid tiden kring 1992-93 så hade dödandet och massakrerna blivit så vanliga att det blir omöjligt att göra alla offren rättvisa genom att nämna alla tillfällen och platser. Vi får nu nöja oss med att konstatera att mordandet, våldtäkterna och terrorn eskalerade för vart steg som togs mot demokratisering. Män, kvinnor, barn och åldringar, skulle alla dö eftersom tutsis utgjorde ett artificiellt hot mot nationen och räknades som RPF-anhängare. Bönder som deltog i dödandet har efteråt berättat att de beordrades ut på kollektiva arbetsessioner, *umuganda*, där ordern var att "rensa bushen", som alla vid denna tid visste innebar att man skulle rensa området från tutsis. Dödandet av barn och kvinnor kallades att "dra upp ogräset med rötterna". Rapporter från olika grupper som arbetade för mänskliga rättigheter berättade om det fruktansvärda som pågick i Rwanda och även om omvärlden tog dem på allvar så var det ingen som gjorde någonting åt det. (ibid.).

Trots allt våld som antagligen iscensattes av regimen och som var ämnat att upprätthålla *status quo* blev president Habyarimana tvungen att skriva under ett dokument om ett genuint koalitionskabinett den 14 mars 1992. Genom detta dokument förband sig presidenten även att inleda fredsförhandlingar med RPF. Det nya kabinettet förde med sig en del förbättringar, t.ex. så togs kvotsystemet för universitet och skolor bort. De mest extremistiska *préfets* sparkades och ersattes med oppositionsanshängare. Chefen för statens press och radio avsattes p.g.a. sina extrema åsikter och slutligen avsåg sig även presidenten rollen som militärens överhuvud. Läget var dock allt annat än stabilt, terrorattackerna fortsatte och tjänstemännen fortsatte att enbart ta order från presidenten och hans parti och erkände på så sätt inte det nya kabinettet som nu var på väg att installeras (Prunier 1995:145-47). I början på året hade det dykt upp en ny aktör på den politiska spelplanen, *Initiative Paix et Democratie*, som leddes av två f.d. MRNDD medlemmar. De presenterade vad de kallade en "medelvägspolitik" som i själva verket innebar att de ville hålla fast vid principerna bakom 1959 års "sociala revolution" och det "demokratiska majoritetsstyret" men ansåg att president Habyarimana gjort sitt som politisk ledare. De var även av åsikten att alla andra oppositionspartier sprang RPFs ärenden (ibid.).

Den 24 maj inleddes fredsförhandlingarna med RPF. Rwandas utrikesminister Ngulinzira mötte RPFs viceordförande Patrick Mzimpaka i Kampala där det bestämdes att förhandlingar skulle inledas i juni i Paris. En våg av våld utlöstes när det utannonserades att man fört samtal med RPF. Trots detta och med risk för att bli anklagade för förräderi sände de liberala oppositionspartierna representanter till Bryssel för ett möte med RPF. RPF som nu kände att de hade, om inte allierade så i alla fall människor som det gick att förhandla med, utannonserade dagen efter mötet att den väpnade kampen var över och skulle ersättas av politisk kamp. Riktiga fredsförhandlingar påbörjades sedan i Arusha, Tanzania, och den 14 juli var ett avtal om eldupphör undertecknat (ibid. s.149-150). Fred och riktig demokrati såg nu ut att vara inom räckhåll.

3.5 Extremism, en reaktion mot freds- och demokratiförhandlingar.

Trots att landet nu faktiskt gick mot demokratisering utökades extremismen och antalet anhängare av den. Det var ett flertal mäktiga grupper i landet som hade mycket att förlora på införandet av ett riktigt demokratiskt system. Representanter från de mest extrema elementen inom det styrande MRNDD-partiet, det extremistiska CDR och från *Akazu* tycks vara den gemensamma nämnaren i samtliga av dessa grupper. Deras maktpositioner skulle försvinna vid införandet av ett brett parlament och därför motarbetade de det med alla medel. Dessa personer hade skaffat sig ett nätverk av olika organisationer som nu agerade för deras sak på olika nivåer i samhället. Här hittar vi en fraktion inom Armén som kallades *Amasasu* (patroner, kulor). *Amasasu* arbetade hand i hand med en organisation inom säkerhetstjänsten som kallades Zero Network. *Amasasu* försedde Zero Network med vapen från armén så att de med stor effektivitet kunde delta och arrangera massakrer av oppositionssinnade hutus och den allmänna tutsibefolkningen. Zero Network har liknats vid latinamerikanska dödspatruller och i dess ledning antas presidenten, hans fru och hennes bröder gå att återfinna. I slutet av 1992 hade alla dessa pusselbitar som kom att regissera folkmordet fallit på plats och var nu infogade i de officiella institutionerna. Vad dessa extremistiska grupper nu ville uppnå var absolut makt genom absolut terror. För att detta skulle fungera måste de ha den stora massan av hutubönder på sin sida. Detta skulle åstadkommas genom skräckpropaganda, den fiende som under årtionden konstruerats skulle nu få inta rent demoniska proportioner. Genom att få den utbildade massan att tro att de var tvungna att kämpa för sina liv mot tutsis, som kommit för att förslava dem, skulle de vinna dem över på sin sida (ibid. s.170). President Habyarimana spelade nu också alldeles uppenbart dubbelt då han både satt och förhandlade om fred och demokrati och samtidigt, i det dolda, gjorde allt för att motarbeta införandet av det samma (Prunier 1995:168-169).

Den 9 januari 1993 undertecknades trots detta ett avtal i Arusha som lade grunden för en ny bred regering (BBTG) där oppositionspartierna och RPF tillsammans fick majoriteten av posterna. Tolv dagar efter detta arrangerade regeringspartiet och det extremistiska CDR massdemonstrationer för att protestera mot Arushaöverenskommelsen. De kommande dagarna blossade massakrer upp och över 300 människor dödades av miliserna som assisterades av den lokala befolkningen. På grund av allt våld bröt förhandlingarna i Arusha samman och RPF bröt vapenvilan för att återigen gå till attack. Attacken gick mycket bra för RPF men de stannade en bit utanför Kigali av olika taktiska anledningar, däribland att de inte ville riskera fullskaliga strider med de franska trupperna som så helhjärtat ställde upp på president Habyarimanas sida (ibid. s.170-75).

Frankrike valde i detta läge inte bara att ta parti för Habyarimana utan också att ta på sig rollen som rådgivare. Den franska ministern för samverkan, Marcel Debarge, anlände till Kigali och rådde där oppositionspartierna att ingå i en gemensam front med president Habyarimana och hans parti MRNDD mot RPF. Denna gemensamma front som fransmännen ansåg vara det bästa kunde bara innebära en sak i ett så spänt läge; en enad hutufrent mot RPF och alla tutsis. Försöket att upprätta denna enade front ledde även till att de seriösa oppositionspartierna splittrades i frågan om hur man skulle se på RPF. Det var två grupper som kunde dra fördelar av denna situation; den första var den konstellationen som bestod av de extremistiska grupperna som nämnts ovan och den andra var Emmanuel Gapyisi och hans anhängare som arbetat hårt under Arushaförhandlingarna för att skapa en anti-Habyarimana, anti-RPF rörelse. De hade lyckats värva medlemmar ur i stort sätt alla de politiska partierna

och var mycket populära bland vanligt folk. De utgav sig för att vara ”majoritetsfolkets röst” – *rubanda nyamwinshi* (ibid.)

Våldet blev nu allt vanligare, antingen som ett steg i propagandan eller för att oskadliggöra den riktiga oppositionen. Armén gav milisen allt mer vapen och våldet var dagligen förekommande i Kigali. Landet var samtidigt i en katastrofal ekonomisk situation och flyktingströmmarna växte för var dag som gick (ibid. s.178-83). I maj 1993 mördades den då mycket inflytelserika Emmanuel Gapyisi, förmodligen av någon närstående till Habyarimana eller någon inom de extremistiska grupperna som var orolig för att Gapyisis rörelse blivit allt för populär (ibid. s.186).

President Habyarimana var nu en mycket pressad man som satt mycket löst. Han stod mitt emellan en fraktion som ville få bort honom för att han var för mjuk i sin behandling av tutsis och en annan som ville liberalisera landet med följderna att hans makt skulle försvinna. Som en följd av strävan mot en enad front var oppositionspartierna mycket splittrade. Där fanns nu allt från de mest liberala demokratiförespråkare till rena hutuextremister i samma partier. De sistnämnda kan vi i fortsättningen kalla ”hutumakt”-fraktioner, eftersom de mer liknade extremistpartiernas medlemmar i inställningen om hutumakt.

Trots det kaotiska läget så lyckades man skriva under en fredsöverenskommelse i Arusha den 4 augusti 1993. Avtalet, som kom att kallas ”The Arusha Accorde”, innehöll införandet av en bred övergångsregering och en plan för omformandet av landets armé där nu RPF skulle ingå (Melvern 2000:52-53).

Precis i detta känsliga läge då den minsta incident direkt ledde till våld och avbrott i freds- och demokratiprocessen mördades Burundis president, Ndadaye. Hundratusentals hutus från Burundi flydde nu över gränsen till Rwanda och kunde där återberätta de mest grymma historier om terror och massakrer som de blivit utsatta för av de tutsis som nu styrde Burundi igen (Prunier 1995:200-201). De olika hutumaktsförespråkarna använde sig av mordet på Ndadaye för att vinna inhemska politiska poänger. De lyckades vinna fler och fler anhängare bland vanliga civila och började allt mer öppet tala om den ”slutliga lösningen” som innebar att göra sig av med alla tutsis eftersom de utgjorde ett hot mot ”majoritetsstyret”. De Rwandiska hutumedborgarna fick nu ett ”bevis” för att tutsis ville ta makten och förslava hutubefolkningen – precis som i Burundi!

Gatorna i Kigali härjades efter detta av demonstrationer till följd av Ndadayes död och president Habyarimana försökte till vart pris förhålla införandet av Arushaöverenskommelsen. Den första FN-styrkan på 600 man kallad UNAMIR anlände i november 1993 till Kigali. Vapen distribuerades nu öppet i Rwanda till civila och miliserna. Både FN och utländska donatorer satte nu press på Habyarimana för införandet av Arushaöverenskommelsen och för att få stopp på vapendistributionen. Dagen före installerandet av den breddade regeringen var planerat höll ett av oppositionspartierna, MDR, ett offentligt möte till stöd för den nya regeringen. Detta möte attackerades av partiets egen ”hutumakt”-fraktion och åtta demonstranter dödades. Detta var startskottet till ännu en våldsspiral som bl.a. ledde till att ledaren för oppositionspartiet PSD likviderades och att extremistpartiet CDRs ordförande, Martin Bucyana, lynchades av uppretade demokratianhängare (ibid. s.205-206).

Efter dessa och ett antal mindre incidenter som fick president Habyarimana att skjuta fram införandet av den nya regeringen annonserade han att maktöverförandet skulle ske den 25 mars. Detta blev uppskjutet en gång, nu till den 28 mars. Det hela började ta farsartade

proportioner och det blev mer och mer klart att Habyarimana till vart pris försökte motverka införandet av ett demokratiskt system. När han än en gång sköt upp införandet från den 28e så satte det internationella samfundet med FN i spetsen ordentlig press på honom, t.o.m. Mobutu sese Seko, Zaires politiska ledare, ville träffa Habyarimana för att tala om saken (ibid. s.208-210).

Den 6 april åkte Habyarimana till Dar es Salaam för ett möte med bl.a. Tanzanias president Ali Hassan Mwinyi, president Yoweri Museveni av Uganda och Cyprien Ntaryamira av Burundi. Det var ett möte som skulle behandla situationen i hela regionen men kom framförallt att handla om Habyarimanas ovilja att genomföra vad som överenskommits i Arusha. "Hutubrodern" Ntaryamira fick lift med Habyarimanas flygplan på väg hem från mötet för att hans eget propellerplan var gammalt och långsamt. De kom överens om att flyga till Kigali först och sedan till Burundi för att lämna Ntaryamira. Detta kom att bli ett ödesdigert val för den burundiske stadschefen. 20.30 lokal tid flög den franska gåvan (en Falcon 50) med de båda presidenterna i ned över Kigalis flygplats. Två missiler avfyrades från en närbelägen plats, planet träffades och störtade ironiskt nog, på trädgården till president Habyarimanas hus. Alla i planet omkom (ibid. s.211-212).

3.6 Folkmord och förnyat krig.

Vem som låg bakom mordet på president Habyarimana vet man med säkerhet inte men det mest troliga är att *akazu* hade ett finger med i spelet. Vad man däremot kan vara ganska säker på är att mordet på presidenten och de massakrer som tog vid är kopplade till varandra. Vad som styrker denna teori är att flygplanet sköts ned runt 20.30 och cirka 21.15 hade *Interahamwe* redan satt upp vägspärrar i hela Kigali och var i full gång med att söka igenom hus. Miliserna *Interahamwe* och *Impuzamugambi* stod uppenbarligen beredda. Detta gäller även presidentgardet som direkt skred till verket och började döda människor i Kigali. Flera veckor innan mordet på presidenten hade en dödslista distribuerats till de tilltänkta mördarna som nu gick systematiskt och välkoordinerat tillväga för att infånga och ta död på sina tilltänkta offer (Prunier 1995:222-224). Där var lite spontanitet i denna fas av folkmordet, det kan snarare liknas vid en välrepeterad pjäs där alla visste precis vad de skulle göra. Under 1993-94 hade talet om att köra ut, eller rättare sagt likvidera alla tutsis varit vardagsmat i radio och tidningar i Kigali. Alla visste vem fienden var och bland dem ingick även de demokratiskt lagda hutus som sågs som förrädare och "medbrottslingar" eftersom de motsatte sig "majoritetsdemokratin". De första offren var valda med omsorg, här går t.ex. att återfinna personer som Agathe Uwilingiyimana som var vald att bli premiärminister i den nya breda regeringen och de tio UNAMIR-vakter hon tilldelats, Landwald Ndasingwa ledare för PLS demokratiska front och nästan hela oppositionspartiet PSDs ledning. Många andra mördades också, kanske bara för att de inte var medlemmar av det styrande MRNDD-partiet eller för bagateller som att de bar fina kläder. Andra blev helt enkelt dödade för att de var tutsis (ibid. s.227-232).

Den politiska situationen var givetvis fullständigt förvirrad och ställd på ända. Överstarna Bagesora och Rwagafilita satte natten mellan den sjunde och åttonde april upp en "kommitté för folkets befrielse", som var ämnad att utse en temporär regering som skulle vara lojal mot dem och de andra kuppmaakarna och som de skulle kunna styras från bakom kulisserna. Den 9 april kunde så den nykomponerade regeringen utannonseras i Radio Rwanda. Theodore Sindikubwabo, en äldre man vid dålig vigör som tillhört mittenfåran inom det regerande MRNDD, blev ny president. Kommunikén förtäljde att det nya kabinettet bestod av alla de

fem stora politiska partierna. Detta var en sanning med modifikation då de som tidigare klassats som oppositionspartier numera representerades uteslutande av sina "hutumakt"-fraktioner (ibid. s.222-223). Den nye presidenten meddelade även att hans regering hade målen att ta upp fredsförhandlingarna med RPF, lösa den allt mer akuta flyktingfrågan och stoppa slakten av tutsis som nu pågick för fullt. Ingen av dessa löften kom att infrias och RPF beslutade ånyo att ta upp den väpnade kampen. Samtidigt med detta beslutade Frankrike och Belgien att skicka trupper till Rwanda för att evakuera sina medborgare. Dessa soldater och även de som ingick i FN-styrkan hade inte mandat att ingripa mot slakten som nu tagit fart, de fick istället stå passiva vid sidan av och bevittna hur människor slogs ihjäl mitt framför ögonen på dem. Människoslakten hade nu spritt sig runt om i landet och systematiska massakrer utfördes i ett flertal *préfectures*. Redan den 12e april utkämpades också fullskaliga strider mellan RPF och regeringstrupperna. FN-generalen Roméo Dallaire försökte återuppta förhandlingarna om ett eldupphör, men RPF var nu inte längre intresserade (ibid. s.235-237).

Detta var startskottet till vad som skulle utvecklas till en av världshistoriens värsta massakrer. Folkmordet i Rwanda beräknas ha krävt mellan 500 000 och 1 miljon människoliv varav de flesta var tutsis (Sellström & Wohlgemuth 1995: 16 och Melvern 2000: 4). Det intensiva mördandet sträckte sig över en period på tre månader och fick sitt slut i och med att RPF intog Kigali och deklarerade att kriget var över den 18 juli 1994. Då var nästan en miljon människor döda och nästan två miljoner människor i landsflykt i de kringliggande länderna. Det internationella samfundet, trots vetskapen om vad som pågick, gjorde i praktiken inget för att stoppa blodbadet (ibid.)

Vi kommer i följande kapitel att granska olika faktorer i och omkring folkmordet för att försöka skaffa oss en förståelse för hur det kunde ske, varför och på vilket sätt det utfördes.

4. Teoretisk genomgång av folkmordet.

Vad vi i föregående kapitel gav bakgrunden till kom att bli ett av mänsklighetens största nederlag. Ett folkmord är någonting som berör oss alla även om det sker i en för oss avlägsen del av världen. För oss som lever i ett fredligt samhälle sedan hundratals år tillbaka är mördande av denna kaliber nästintill ogreppbart. Vi kan vifta bort det och hävda att det bara kan ske på andra platser och aldrig här men det skulle enligt mig vara ett fatalt misstag. Jag skulle i stället vilja hävda motsatsen, det skulle mycket väl kunna hända här under vissa speciella omständigheter. Därför anser jag att vi alla bär ett ansvar för vad som hände i Rwanda och för att förhindra att det händer igen. För att förhindra nästa folkmord krävs att vi försöker förstå hur och varför vänner, grannar, barn, kvinnor och män plötsligt förvandlas till mördare. För mig var det också viktigt i mitt sökande efter förklaringar att inse eller att i varje fall ha som utgångspunkt att vi alla är lika och att vi också kan förvandlas till mördare under vissa specifika omständigheter. Ett måste för att kunna förstå folkmordets logik är att vi ser att vi alla är lika i grunden och att det är den specifika kontext vi ingår i som skapar vår perception och vårt tänkande och på det viset även bestämmer våra handlingar i viss utsträckning. Om vi tar till oss detta så omöjliggör vi samtidigt möjligheten att vifta bort vad som hände i Rwanda med förevändningen att ”det aldrig kan hända oss”. De teoretiker som jag låtit ledsaga mig i mitt sökande efter en förklaring av folkmordet i Rwanda är framförallt Ervin Staub samt Herbert C. Kelman och V. Lee Hamilton. Både Staub och författarparet Kelman och Hamilton arbetar utifrån ett socialpsykologiskt synsätt. Detta passade mitt ändamål bra då jag ville ha svar på frågan om vad som fick bägaren att rinna över och vad det var som fick hutus att börja mörda tutsis med målet om total utplåning.

4.1 Definierbara faktorer bakom folkmordet.

Vi kan börja med att slå fast att ett folkmord inte föds ur det blå. Ervin Staub har identifierat ett flertal faktorer som föregår folkmord. Han tar själv inte upp fallet Rwanda utan gör istället anspråk på att ha identifierat universellt föreliggande faktorer/processer som föregår och/eller skapar förutsättningar för genomförandet/utförandet av ett folkmord. Dessa kan förenklat rymmas under två etiketter; *Svåra levnadsvillkor* (difficult life conditions) och *Samhällelig och politisk organisation* (societal-political organization). Staubs exempel är förintelsen i Nazityskland, det turkiska folkmordet på armenier, folkmordet i Kambodja och det politiska massmorden i Argentina. I dessa fyra exempel så hittar han liknande strukturer som i alla fallen bereder mark för folkmord respektive massdödande av ett eller annat slag. Efter att ha studerat fallet Rwanda så tycktes likheterna med de ovan nämnda fallen vara större än olikheterna och därför tedde sig ett använda av Staubs teori som ett möjligt projekt även när det gällde Rwanda. Hans psykologiska approach ger i många hänseende tillfredsställande förklaringar till tillsynes oförklarliga fenomen. Det är inte så att de olika komponenterna i teorin, var och en för sig, är några revolutionerande upptäckter utan snarare så att det unika ligger i anslaget att försöka sig på ett universellt begripliggörande av bakgrunderna till fenomenet folkmord.

4.1.1 Svåra levnadsvillkor

Svåra levnadsvillkor kan tyckas vara en mycket svävande kategori, så är även fallet i Staubs teori. Det kan innebära svåra tider för enskilda individer eller för medlemmar av en grupp. Han menar att ett helt samhälle eller mäktiga segment av det möter allvarliga problem som

kan ha stor inverkan på samhället på en mängd olika plan. Det kan röra sig om ekonomiska svårigheter som i extremfall kan leda till svält eller på annat sätt innebära livshot. Mindre extrema ekonomiska svårigheter kan leda till sänkt levnadsstandard eller/och till frustration när förväntat välbefinnande inte infinner sig. Våld och aggressioner hotar och äventyrar människors liv, oavsett om det rör sig om internt politiskt våld eller om hot utifrån. Politiskt våld hotar säkerheten för alla, även för människor som inte är inblandade. Krig hotar säkerheten för människor och påverkar många aspekter av livet och samhället. Snabb förändring i kulturen och samhället, t.ex. teknologisk utveckling, är en annan faktor som gör livet svårt att leva och även detta har den psykologiska effekten av *difficult life conditions*. Samtliga av dessa omständigheter kastar omkull det traditionella eller normala livsmönstret och leder till desorganisation och kaosartade levnadsförhållanden. Dessa problem kommer inte i sig själva leda till folkmord. Det är snarare så att de bär på en potential som kan frambringa en motivationskraft där speciella kulturella och sociala kontexter bestämmer om potentialen blir realiserad och utvecklar fientlighet mot en grupp i samhället (Staub 1989: 13-14).

De svårigheter som en människas liv stöter på kan variera i omfattning, varaktighet och den desorganisation och kaos det för med sig till samhället. Därför varierar även inflytandet; det kan vara hot mot livet, mot säkerhet, mot välbefinnande, mot självperception eller mot ens världsuppfattning samt en kombination av flera av dessa faktorer (ibid.).

Som vi sett så hade folket i Rwanda det mycket svårt vid tiden för folkmordets utbrott. Kriget med RPF var ständigt närvarande. Svåra ekonomiska problem där befolkningen i allt högre grad fick utföra det "kollektiva" arbetet, *ubuletwa*, och betala skatter för att kompensera det statliga underskottet. Kaffe produktionen som sedan länge varit landets största inkomst var utsatt för ständigt sjunkande marknadspriser och detta drabbade givetvis många människor i landet då en majoritet levde av jordbruket. Rwanda var också vid tiden för folkmordet i en socialt och politiskt kaotisk situation. Makten som hutus ansåg sig vara rättmätiga ägare av med motivationen om majoritetsdemokratien var nu på väg att försvinna. Om det nya regeringen BBTG infördes skulle makten delas med RPF och tutsis. Detta skulle hota den ställning hutubefolkningen erhållit under de gångna 45 åren. Detta skapade en orolighet för vad som komma skulle och en stor skepsis mot det system som var på väg att införas. Våldet sågs också som en produkt av demokratiseringsprocessen och kunde därför skyllas på de som var "orsaken" till detta. Vi har också den eskalerande överbefolkningen som kan ha resulterat i förändrade levnadsförhållanden för många människor. Att över en miljon människor var på flykt i och utanför Rwanda var även en bidragande orsak till den kaotiska situation landet befann sig i. Nästan alla de faktorer som Staub räknar till *difficult life conditions* var närvarande i Rwanda vid tiden för folkmordets utbrott och dessa bar på potentialen för de psykologiska effekter som vi nu skall titta på.

Under svåra levnadsförhållanden måste människor finna ett sätt att stå ut med den psykologiska stress som förhållandena medför. Svåra tider gör att människor känner sig hotade och frustrerade. Det är inte bara hotet mot det fysiska jaget som är närvarande utan även mot det psykiska. Enligt Staub så strävar alla människor efter en koherent och positiv självuppfattning, en självdefinition som kan tillhandahålla kontinuitet och guida ens liv. Svåra livsvillkor hotar självuppfattningen då människor inte kan rå om sig själva och sin familj eller kontrollera de omständigheter de lever under. Starka självförsvarsmotiv uppkommer då; motiven för att försvara sitt fysiska jag (ens liv och säkerhet) och motiven för att försvara det psykologiska jaget (ens självbild, värderingar och livsföring). Det utvecklar behov för att försvara både ens självkänsla, värderingar och traditioner. När de svåra tiderna förhindrar ens normala livsföring och samhället befinner sig i kaos så kan detta hota människors världsbild

och deras förståelse av verkligheten. Staub menar att det är viktigt att ha en förståelse av den värld man lever i och om denna bild slås i spillror under svåra levnadsförhållande kommer strävan efter att återupprätta eller skaffa sig en ny förståelse av verkligheten vara mycket stark hos de drabbade (ibid. s.15). I svåra tider så är behovet att tillhöra en grupp än viktigare än under mer normala omständigheter. Behovet av att skydda eller förbättra sin sociala självidentifiering eller att finna en ny grupp att identifiera sig med kommer att vara starkt. Eftersom kampen om överlevnad gör sig starkare påmind under svåra levnadsförhållanden där människor blir tvungna att konkurrera om föda och andra materiella ting kommer de också känna sig hotade av andra. Då blir känslan av behovet att tillhöra en grupp som ger skydd och värme än viktigare som en faktor i konceptet om att återupprätta en trygg världsbild.

These psychological reactions and motivations are natural and often adaptive. People are energized by a sense of personal value and significance, connection to other people, the feeling of mutual support, and a view of the world that generates hope. However, when these motivations are very intense and fulfilled in certain ways, they become likely origins of destruction. Threats and frustrations give rise to hostility and the desire to harm others. The appropriate targets of this hostility are, of course, the people who caused the problems, but usually they cannot be identified. Often no one is to blame; the causes are complex and impersonal. At other times those responsible are too powerful, or they are leaders with whom people identify too much to focus their hostility on them. The hostility is therefore displaced and directed toward substitute targets. Hostility is especially likely to arise if people regard their suffering as unjust, as they often do, and especially if some others are not similarly affected (ibid. s.16).

Att Rwanda befann sig i en kaotisk situation vid tiden för folkmordet kan då kanske förklara hur hutubefolkningen kunde adaptera en tillsynes vansinnig idé där tutsis utmålades som källan till allt ont. Det var inget medvetet intellektuellt överlagt beslut eller ett kausalt samband mellan deras svåra situation och tutsibefolkningens handlingar. Det var snarare så att de inte kunde hitta ursprunget till det onda och därför tog den sedan länge imaginära fienden och gjorde den till syndabock. Precis som Staub hävdar så kunde hutubefolkningen kanske inte identifiera de verkligt skyldiga till den svåra situationen, t.ex. Habyarimana eller *Akazu*, för att de var för mäktiga och ägde monopol på informationsspridandet. När de nu med hjälp av regimens propaganda istället identifierade tutsis som ursprunget till det onda så kunde de upprätthålla sin identitet och även intensifiera sin identifikation som hutus. Staub menar att man kan urskilja tre allmänmänskliga psykologiska processer som når sina extremer under svåra levnadsförhållanden: differentiering genom *in grupp* och *ut grupp*; *just-world thinking*, som är en tendens att tro att människor som lider, speciellt de som redan är nedvärderade, måste förtjäna sitt lidande som ett resultat av deras handlingar eller dåliga karaktärer; och *syndabockstänkande* där man skyller andra för sina egna problem (ibid. s.17). I Rwanda så kan man påstå att alla dessa processer var verksamma. Först så hade man med hjälp av den historiska separationen av hutus och tutsis kommit att identifiera sig som antingen det ena eller det andra och denna differentiering förstärktes bara under de svåra åren. Som vi kommer ta upp längre fram så sågs tutsis vid tiden för folkmordet som hutus fiende och därmed var uppdelningen i in och ut grupp definitivt etablerad. För det andra så ansågs det att tutsis förtjänade sitt öde med tanke på vad de gjort mot hutus historiskt sett. Även om den historia de baserade sina åsikter på var felaktig så existerade den, som vi sett, i allra högsta grad i människors medvetande. För det tredje så hade tutsis stått som syndabockar allt sedan den ”sociala revolutionen” och det rena hatet blossade upp med jämna mellanrum då levnadsförhållandena var som svårast i Rwanda. Att det ledde till folkmord var bara Hades ändhållplats i ett kontinuum.

Att skylla andra, genom syndabockstänkande, för sina egna problem gjorde att hutubefolkningen avsåg sig sitt eget ansvar för sin situation. Att skylla tutsis för landets svåra situation tillhandahöll en förståelse av problemen, om än falsk, som gjorde en stor psykologisk nytta för hutubefolkningen. Att man identifierar problemet och förstår dess ursprung gör att en lösning på problemen är inom räckhåll och denna fann man genom gemensam handling mot syndabocken, d.v.s. mot tutsis. Det fungerade även som ett kitt då hutus nu kunde känna sig som en grupp knutna tillsammans genom en gemensam uppgift. Att adaptera en ideologi erhåller en ny världsuppfattning och en vision om ett bättre samhälle menar Staub och det kan ha varit detta som drev hutus till att adaptera den extremt rasistiska ideologi som extremisterna erbjöd. Att sluta sig till gruppen erbjöd hutus att skaffa sig en ny social identitet där de även kunde känna sig som viktiga och betydelsefulla. Det är förmodligen i detta psykologiska resonemang vi kan finna förklaringen till att helt vanliga, förnuftiga, människor kan bli en kugge i ett extremt destruktivt system och adaptera en tillsynes helt vansinnig ideologi.

4.1.2 Samhällelig och politisk organisation

Att människorna i Rwanda levde under svåra förhållanden kan givetvis inte förklara folkmordet. Men som vi sett så kan det ge en förklaring till varför folk adapterade hutumaktideologin och höll den för sanning. Att hålla tutsis ansvariga för problemen i landet var den enklaste och minst krävande förklaringen och den gav samma psykologiska tillfredsställelse som om de riktiga orsakerna identifieras. Men samtidigt bar den på en destruktiv kraft som fångades upp och utnyttjades av extremisterna. Jag kan inte med säkerhet säga om extremisternas användande av rasism var en produkt av de allmänna stämningarna i landet eller om stämningarna var en produkt av att extremisterna spred rykten och rasistiska budskap, det ser snarare ut som om de födde varandra allteftersom. Vad vi nu skall titta på är på vilket sätt de svåra levnadsförhållandena i kombination med den rwandiska samhällsstrukturen möjliggjorde folkmordet.

Karaktärsdragen av en kultur och ett samhälle bestämmer inte bara konsekvenserna av de svåra levnadsförhållandena och vägvalen för att tillfredsställa behov utan de bestämmer även om kulturen är mottaglig för gruppvåld. Staub menar att vissa kulturer innehar en konstant närvarande potential för gruppvåld. Den kulturella självuppfattningen hos ett folk bestämmer i vilken grad det kollektiva psykologiska jaget måste skyddas. En känsla av överlägsenhet, av att vara förmer än andra och ha rätten att bestämma över dem, intensifierar detta behov. Staub menar även att ett kollektivt självtvivel bär motivationen för psykologiskt självförsvar. När känslan av att vara förmer än andra kombineras med ett underliggande (och ett oftast omedvetet) självtvivel kan det i allra högsta grad bidra till potentialen för folkmord (Staub 1989:18-19).

Som vi konstaterat i föregående kapitel så kunde inte hutus, tutsis och twas kategoriseras som olika stammar innan kontakten med européerna. De blev uppdelade efter rasbiologins "vetenskapliga" skala. Som vi sett så kom tutsis att favoriseras under lång tid och genom omskrivningen av historien också att utveckla en känsla av överlägsenhet. Att tutsis kommit till Rwanda som ett erövrarfolk och att de som människor var överlägsna hutus implementerades i alla rwandiers medvetande. Som en direkt konsekvens av detta utvecklade hutubefolkningen ett mindervärdeskomplex. Efter det att historien skrevs om igen när européerna ändrat inställning och den "sociala revolutionen" var genomförd kunde mindervärdeskomplexet som var så djupt implementerat i hutus medvetande kanske inte

tvättas bort. När nu historien på nytt var omskriven kom hutus att identifiera sig själva som de ursprungliga invånarna av Rwanda som hade blivit förtryckta av erövrarfolket från Etiopien. Tutsis kunde nu klassificeras som koloniserare och berövas sina medborgerliga rättigheter med den ”legitima” förklaringen om majoritetsstyre (Destexhe 1995:42). Hutus utvecklade, precis som Staub menar, nu en känsla av att ha rätten att styra över tutsis.

The socially subordinate and economically deprived Hutu population of Rwanda had acquired, through the events of 1959 to 1961, a new dignity and an array of social and economic opportunities it never had before. But to achieve that benefit it had had to commit a certain number of violent acts which, as often in revolutionary situations, both enhanced and sullied the revolution's result. The ideologues boldly seized this mass of facts and feelings and solidified them into a sacred icon. The Hutu became the essential embodiment of democracy in Rwanda through the very fact of their demographic dominance, and their violence acquired an almost 'sacred' character. The Tutsi, in turn, became the evil opposite, essentially 'feudalistic' and anti-democratic because they were the minority, and any violence from their side was considered illegitimate. They had lost, they were the minority, they should shut up and accept the mercy of the 'majority democrats' (Prunier 1995:226-227).

Vi kan alltså anta att hutubefolkningen var fångade i denna dubbla känsla som å ena sidan talade om för dem att de hade rätten att bestämma över tutsis och som å andra sidan gjorde så att de bar på ett medvetet eller omedvetet mindervärdeskomplex. En faktor som kan ha bidragit till att hutubefolkningen aldrig riktigt blev av med mindervärdeskomplexet kan vara det att tutsis, i alla fall i de större städerna, oftast var bättre bemedlade än hutus eftersom de under så lång tid haft monopol på utbildning (ibid.) Enligt Staub så uppstår nationalism delvis från denna kombination av överlägsenhet och självtvivel. Han menar att nationalism ofta förstärks under svåra levnadsförhållanden och kan ta sig olika former där vi bl.a. finner önskan att utöka nationens territorium och/eller att rena landet från oönskade element, som i Rwandas fall kom att bli tutsis. Staub beskriver också hur negativa bilder av en grupp kan bli internaliserade och slutligen bli en del av kulturen. Denna grupps medlemmar blir syndabockar och blir identifierade som den dominerande gruppens fiende och ses som ett hot mot gruppens välbefinnande, säkerhet och t.o.m. deras överlevnad, eller som ett hinder för realiseringen av deras ideologiska program (Staub 1989:18-19). Denna negativa bild som Staub talar om kom att utvecklas under hutustyret. Det hela tog sin början i de massaker som ägde rum 1959 då över 20,000 välutbildade och välbemedlade tutsis dödades. Tutsis fick ta rollen som syndabock allt sedan dessa dagar fram till folkmordet (Destexhe 1995:44). Ju närmare vi kommer tiden för folkmordet utmålas tutsis i allt högre grad som ett hot mot hutubefolkningen. De fick inte bara ta skulden för situationen i landet utan framställdes även som monster och fiender av regimen och de medier som var knutna till den. Destexhe ger ett exempel av vad som rapporterades i Radio Mille Collines i maj 1994;

'By 5 May, the country must be completely cleansed of Tutsis', Even the children were targeted: 'We will not repeat the mistake of 1959. The children must be killed too.' The media directly influenced Hutu peasants, convincing them that they were under threat and encouraging them to 'make the Tutsis smaller' by decapitating them. In the northern areas occupied by RPF, the peasants were astonished that the Tutsi soldiers did not have horns, tails and eyes that shone in the dark as they had been described in radio programs (ibid. s.32).

Hutus känsla av att ha rätten att styra över tutsis i kombination med det undermedvetna självtvivet som de möjligen led av och det internaliserade syndabockstänkandet kunde nu bereda vägen för våldshandlingar. Prunier menar att vid tiden för folkmordet så sågs dödandet av Tutsis som rent självförsvar. Den allmänna uppfattningen bland hutus var att tutsis hade kommit för att ta över makten och förstöra det ”demokratiska majoritetsstyret”. Det hade blivit en fråga om överlevnad i hutubefolkningens medvetande. Som ett exempel på den

komplexa situationen och övertygelsen om att dödandet skedde i självförsvar kan vi ta ett vittnesmål från en 74-årig man som tillfångatogs av RPF: "I regret what I did. /.../ I am ashamed, but what would you have done if you had been in my place? Either you took part in the massacre or else you were massacred yourself. So I took weapons *and I defended the members of my tribe against the Tutsi*" (Prunier 1995:247).

Det internaliserade syndabockstänkandet som vid tiden för folkmordet var fast förankrat i hutus medvetande i kombination med den psykologiska effekt omskapandet av deras världsbild medförde kan ses som ursprunget till våldshandlingarna. Att landets ledare och regim spädde på fördomar och spred felaktig information är givetvis av vikt för den allmänna opinionens åsikter. Man kan nu fråga sig hur människor kunde tro på den information som spreds och undra varför de inte vägrade att utföra massakrerna. Vad fick dem att delta och utföra dessa handlingar, och varför såg de inte det ondas egentliga ursprung? För att förstå detta och varför vanliga hutubönder förvandlades till mördare måste vi titta på Rwandas historiska och sociopolitiska sammansättning. Staub menar att ett led i denna förklaring kan vi finna i ett lands tradition av att följa auktoriteter. Om en nation besitter denna tradition kan det komma att bidra till möjligheten för utvecklandet av potentialen för ett folkmord.

Strong respect for authority and strong inclination to obedience are other predisposing characteristics for mass killing and genocide. They make it more likely that responsibility will be relinquished and leaders will be followed unquestioningly. People who have always been led by strong authorities are often unable to stand on their own in difficult times. Their intense need for support will incline them to give themselves over to a group and its leaders (Staub 1989:19).

Rwanda har som vi sett en lång tradition av en mäktig centralstyrd stat som går ända tillbaka till tiden innan kolonisationen. I föregående kapitel gick vi igenom hur kungen hade sina tjänstemän som kontrollerade invånarna på alla olika nivåer. Staten och kyrkan har haft stor makt över folket i Rwanda och detta kan ha påverkat deras benägenhet att följa order då den kom från landets ledare. Vi skall i nästa kapitel gå in på detta mer i detalj med hjälp av Kelman och Hamiltons teorier i *crimes of obedience*. En stats styrelseskick är även av stor betydelse för bärandet av potentialen för folkmord. Staub skiljer på pluralistiska och monolitiska samhällen. I ett monolitiskt samhälle finns det en begränsad variation av värderingar och livsperspektiv. I dessa samhällen bedriver det totalitära styret en politik som strävar efter uniformitet. Makthavarna har här stora möjligheter att definiera verkligheten och forma människors åsikter. Samhällen med stor respekt för ledarna och myndigheterna tenderar även ofta till att vara monolitiska och denna kombination gör anpassning till förändrade levnadsförhållanden speciellt svåra (ibid.). I Rwandas fall kan vi, som ovan visat, se hur makthavarna formade människors verklighetsuppfattning och hur de spred falsk information om tutsis genom radio och tidningar som togs för sanningar. Eftersom Rwanda var en form av diktatur under president Habyarimanas ledning så fanns det inga fria medier och om någon var för frispråkig kunde de råka illa ut. Detta leder givetvis till en farlig uniformitet i åsikter och värderingar. I Rwanda ledde det till att människor trodde på den information de fick genom radio och tidningar. Människor stod oförmögna att nyansera sina åsikter och uppfattningar eftersom de endast erhöll information som spreds från en källa. Eller som Hugh McCullum fraserar det; "Efter en tid blev den ständiga upprepningen av lögner för en okunnig och utarmad befolkning, som var på jakt efter någon att skylla sitt elände på och som saknade en alternativ verklighetsuppfattning, en sanning som uppväckte en okontrollerbar blodtörst" (McCullum 1996:45). Då alla eller i alla fall en övervägande majoritet av Rwandas medborgare delade dessa för oss extrema åsikter så blir utrymmet för ett kritiskt tänkande nästan obefintligt. Att 70% av Rwandas befolkning varken kunde läsa eller skriva hämmade givetvis även deras möjligheter att skaffa sig en alternativ världsbild

och verklighetsuppfattning. Regimen gjorde samtidigt allt för att föra över ansvaret för landets kaotiska situation från sig själva till tutsibefolkningen. Som ett extremt exempel på detta kan vi ta det fall då regimen iscensatte en attack av Kigali och fick det att se ut som om det var RPF som låg bakom det. Detta ledde givetvis till hämndmassakrer på oskyldiga civila tutsis och sköt på så vis över fokus från regimen förtrodda till de ständiga syndabockarna tutsis.

Staub menar att kulturer varierar i aggressivitet delvis som ett resultat av dessa kulturella eller samhälleliga karaktärsdrag. Vissa har en lång historia där våld varit ständigt närvarande och där våld har blivit en accepterad metod för att lösa problem, t.o.m. idealiserat och hyllat. Institutioner som tjänar det destruktiva maskineriet kanske på förhand existerar och underlättar därför utförandet av ett folkmord (Staub 1989: 20). Detta stämmer ju skrämmande väl in på Rwanda då vi ovan sett hur våld har fungerat som problemlösare och, som citatet av Prunier visar, även hyllats av regimen. Att våldet varit närvarande i Rwanda under de ca 45 åren av hutustyre och de föregående kolonialåren är väl vid detta laget klart för alla. Vi kan även konstatera att institutioner så som *Interahamwe*, *Impuzamugambi*, *akazu*, Zero Network och möjligen CDR redan existerade och kom att fungera som pådrivande och koordinerande kuggar i det mordiska maskineriet.

Vad som försökt visas i detta kapitel är hur Rwandas politiska, sociala och historiska bakgrund möjliggjorde folkmordet, samt hur hutubefolkningen kunde adaptera och godta en så förenklad och förödande förklaring på sina problem. Det är, som ovan nämnt, viktigt att förstå vad som gjorde folkmordet möjligt och att inte avfärda det som ett stamkrig eller etniska problem. Om vi skjuter det ifrån oss och avfärdar det med enkla okomplexa resonemang så riskerar vi att hamna i samma psykologiska självbedrägeri som hutubefolkningen när de höll tutsis ansvariga för sitt eget lidande. Vad vi därför måste komma ihåg är att det är den historiska, sociala och politiska kontext vi ingår i som i stor utsträckning kommer att bestämma våra handlingar och vårt tänkande. Förhoppningsvis så har resonemangen ovan kunnat bidra till en förståelse av folkmordets bakgrundsorsaker och på vilket vis allmänmänskliga psykologiska självförsvarsmekanismer i en bestämd kontext kan föra fram ett extremt destruktivt beteende.

4.2 Hur människor blir mördare.

I föregående kapitel försökte vi förstå hur hutubefolkningen under bestämda omständigheter kunde utveckla ett så stort hat och en känsla av att vara tvungna att försvara sig mot tutsis. I detta avsnitt skall vi titta på hur hutubefolkningen faktiskt kunde gå från tanke till handling. Att människor känner sig hotade och gång på gång blir påmind av sin omvärld om anledningen till sin svåra livssituation förklarar inte helt tillfredsställande hur människor faktiskt kan skrida till verket med målet att utplåna en annan grupp människor. Vad är det som gjorde att hutus, tillsynes utan betänkligheter, kunde mörda sina medmänniskor utan att förgöras av skuld? Vi har ju delvis varit inne på frågor som denna i föregående avsnitt men nu skall vi studera det i detalj. I detta avsnitt låter vi oss guidas av Kelman och Hamilton som inte tittar på motiven för våldet utan istället under vilka omständigheter de normalt hämmande moraliska värderingarna mot våld blir försvagade. De har identifierat tre sociala processer som tenderar att skapa sådana omständigheter: *Authorization*, *Routinization* och *Dehumanization*.

4.2.1 Auktorisationsprocessen.

Kelman och Hamilton menar att vad de kallar sanktionerade massakrer per definition sker i en kontext av en auktoriserad situation, en situation där de moraliska värderingarna rörande mänskliga relationer slutar att gälla. Det vill säga när våldsamma handlingar antingen är explicit beordrade, implicit uppmuntrade eller i alla fall tillåtna av legitima ledare eller myndigheter ökar människors benägenhet att utföra dessa. Att sådana handlingar är auktoriserade verkar medföra automatiskt rättfärdigande av dem. Auktorisation upphäver nödvändigheten av att göra bedömningar eller val. Det är inte bara det att normala moraliska principer ställs ur spel utan där – särskilt i de fall handlingar är explicit beordrade – uppkommer en annan form av moral, plikten att följa order tenderar att ta över. I auktoriserade situationer känner sig individer skyldiga att följa order från auktoriteter, oavsett om de överensstämmer med deras personliga preferenser eller inte. De ser sig inte ha något val så länge de erkänner legitimiteten av ordena och de personer som utfärdar dem. Kelman och Hamilton menar vidare att alla människor inte är lika benägna att följa order men att en majoritet gör det, i många fall t.o.m. utan att ifrågasätta och överväga riktigheten av dem (Kelman & Hamilton 1989:16). Det resonemang som Kelman och Hamilton använder sig av har stora likheter med och är med stor sannolikhet hämtade ifrån den kända, och inom forskningsetiska debatten ökända, studie som Stanley Milgram företog om lydnad inför överheten. Milgram talar också om en djupt rotad benägenhet att föga sig till de order som ställs av överheten. Han menar att benägenheten att följa order skiljer sig mycket från person till person som en effekt av socialiseringsprocessen där skola, familj, militärtjänstgöring, belöningar och bestraffningar i samhället i stort bestämmer benägenheten. Milgram lägger precis som Kelman och Hamilton dock tonvikten på att man i en auktoriserad situation kan avsäga sig det personliga ansvaret och att detta leder till att ens normala moraliska värderingar sätts ur spel och underlättar utförandet av grymma handlingar (Browning 1998:186-191).

Om vi nu lägger detta till det vi konstaterade i föregående avsnitt så kan vi kanske skaffa oss en större förståelse för hur människor faktiskt kunde utföra de handlingar de gjorde. Med det implementerade hatet mot tutsis i ryggen gick nu myndigheterna in och krävde eller i alla fall vädjade till människorna att delta i massakrerna. Detta bidrog garanterat till att underlätta det fasansfulla man stod inför. Att man kunde skjuta undan sitt personliga ansvar från sitt eget medvetande var förmodligen en viktig faktor för att möjliggöra massdödande av detta mått.

An important corollary of the basic structure of the authority situation is that actors often do not see themselves as personally responsible for the consequences of their actions. Again, there are individual differences, depending on actors capacity and readiness to evaluate the legitimacy of orders received. Insofar as they see themselves as having had no choice in their actions, however, they do not feel personally responsible for them. They were not personal agents, but merely extensions of the authority. Thus, when their actions cause harm to others, they can feel relatively free of guilt. A similar mechanism operates when a person engages in antisocial behavior that was not ordered by the authorities but was tacitly encouraged and approved by them – even if only by making it clear that such behavior will not be punished. In this situation, behavior that was formerly illegitimate is legitimized by the authorities acquiescence (Kelman & Hamilton 1989:16).

Att människor följer order helt blint utan att reflektera över dem och ifrågasätta dem är vanligast förekommande i armésammanhang men kan även återfinnas bland hela eller delar av populationer i kontexter av vissa ideologiska orienteringar menar Hamilton och Kelman.

I Rwanda var folkmordet en väl planerad handling som var organiserad och administrerad av en liten grupp tillhörande regimens politiska, militära och ekonomiska elit. Genom en

kombination av ideologisk och ekonomisk motivation hade de bestämt sig för att motsätta sig den politiska förändring som de upplevde som hotande. Många av dem hade tillhört eller samarbetat med *Zero Networks* dödspatruller i tidigare mindre massakrer och delade den gemensamma ideologin om hutumakt. De flesta av ledarna verkar ha hört till den del av *akuzu* som stod närmast *Le Clan de Madame*. Det mesta talar för att det var överste Théoneste Bagosora som koordinerade ”den slutliga lösningen” och därför bör ställas ytterst ansvarig (Prunier 1995:239-42). De lokala organisatörerna av massakrerna var nästan uteslutande *préfets* som var regimens representanter i de olika *préfectures*. Där var skillnader i tillvägagångssättet mellan Kigali och det övriga landet. I Kigali var operationerna snabba, välorganiserade och centralstyrda, dödandet började redan samma dag som presidentens flygplan sköts ned. Här var det presidentgardet som styrde och likviderade de offer som hade högst prioritet – oppositionspolitiker, journalister och mänskliga rättighets aktivister. De tog dock direkt hjälp av *Interahamwe* och *Impuzamugambi* för att terrorisera befolkningen. I resten av landet så var dödandet kontrollerat och dirigerat av regimens tjänstemän, *préfets* och *bourgmestres*. Det var de som erhöll order från Kigali och mobiliserade de lokala *Gendarmeriet* och *Interahamwe* som i sin tur beordrade de lokala bönderna att delta i dödandet och tillkallade militär om offren bjöd för mycket motstånd. Alla dessa administratörer var inte bara tjänstemän utan även medlemmar av det styrande MRNDD och agerade på order från extremisterna. Vi kan nu förstå att folkmordet inte var en slump eller en olyckshändelse utan en välplanerad och administrerad plan som sattes i verket samma dag som president Habyarimanas plan sköts ned över Kigalis flygplats. Det mest tragiska att konstatera är att huvudaktörerna i massakrerna faktiskt var de vanliga bönderna. Majoriteten av de överlevandes berättelser pekar på att det var den vanliga hutubefolkningen som utförde de flesta massakrerna (ibid. s. 243-247).

Precis som vi diskuterat i föregående avsnitt så kan vi inte hålla den utbildade massan ansvarig för folkmordet, samtidigt så kan vi inte avfärda dem som helt oskyldiga. Istället måste vi försöka förstå hur de kunde drivas till att döda sina grannar och före detta vänner. Vi har hittills konstaterat att den generationslånga ideologiska indoktrineringen och den sociopolitiska situationen spelade en stor roll i deras benägenhet att delta i massakrerna. Ett samhälle med censur och diktatoriskt styre bidrar till en mycket uniform världsuppfattning som kan styras och formas av de som äger makten och att en kombination av kollektivt självtvivel och uppfattningen om att äga rätten att styra över andra kan bli mycket destruktivt under svåra levnadsförhållanden. Om vi nu lägger till det konstaterande som Hamilton och Kelmans gör ovan om människors benägenhet att följa order så tycks det som om Rwanda hade en struktur där människorna var lika benägna att lyda order som vanligt är bland soldater. Prunier menar att eftersom landet sedan självständigheten varit en välorganiserad hårt kontrollerad stat som krävt absolut lydnad av sina medborgare så följde människorna i Rwanda order om de kom från myndigheterna (ibid. s.245). Detta stämmer väl överens med det påstående vi kunde se i föregående avsnitt då Staub menade att ” Strong respect for authority and strong inclination to obedience are other predisposing characteristics for mass killing and genocide. They make it more likely that responsibility will be relinquished and leaders will be followed unquestioningly” (Staub 1989:19). För att förstå hur människor kunde följa order som krävde att de skulle överträda normala moraliska värderingar så måste vi först inse att Rwanda hade en lång tradition där människor gjort som de blivit beordrade och att de genom att följa dessa order kunde avsäga sig sitt personliga ansvar för sina handlingar. Den sistnämnda psykologiska effekten var förmodligen minst lika viktig som det traditionen bjöd. Att människor kunde undslippa skuld känslor måste närapå anses vara nödvändigt för att de överhuvudtaget skulle kunna delta i bestialiteterna. Auktorisation är inte

den enda processen som gör deltagandet i massakrer och folkmord möjlig. Vi skall nu gå in på den andra av tre sociala processer som bereder vägen för människors deltagande i massakrer.

4.2.2 Rutiniseringsprocessen.

Auktorisationsprocesser skapar situationer i vilka människor blir involverade i utan att överväga dess konsekvenser och utan att riktigt ta beslut om hurvida de vill delta. Auktorisationsprocessen erbjuder, som vi sett ovan, även möjligheten att avsäga sig det personliga ansvaret för sina handlingar. När förövarna väl tagit det första steget hamnar de i en ny psykologisk och social situation där pressen att fortsätta utföra handlingarna är mycket stark. Kelman och Hamilton menar att de krafter som ursprungligen kanske skulle ha hållit människor utanför situationen opererar omvänt när de väl har tagit det första steget och håller dem nu istället kvar i situationen. Vad de menar är att de betänkligheter individen ursprungligen haft mot de handlingar han nu faktiskt utfört kan leda till att han blir djupare involverad som ett resultat av sina ansträngningar att rättfärdiga dessa handlingar och undvika negativa konsekvenser (Kelman & Hamilton 1989:17-18). För att styrka detta resonemang kan vi ta exemplet om den 74 årige mannen som nämnts tidigare. Där ser vi hur han samtidigt som han visste med sig hur fel han hade gjort hävdade nödvändigheten av sina handlingar. Att skylla på att det var nödvändigt att döda tutsis för att skydda sig själv och sin familj kan bara tolkas som om han visste om att han gjort fel men att han var tvungen att rättfärdiga sina handlingar för att kunna leva med sig själv och för att slippa repressalier då han nu var fångad av RPF.

Despite these forces, however, given the nature of the actions involved in sanctioned massacres, one might still expect moral scruples to intervene; but the likelihood of moral resistance is greatly reduced by transforming the action into routine, mechanical, highly programmed operations. Routinization fulfills two functions. First, it reduces the necessity of making decisions, thus minimizing the occasions in which moral questions may arise. Second, it makes it easier to avoid the implications of the action, since the actor focuses on the details of the job rather than on its meaning. The latter effect is more readily achieved among those who participate in sanctioned massacres from a distance – from their desks or even from the cockpits of their bombers (Kelman & Hamilton 1989:18).

I Rwanda kan vi givetvis återfinna både de funktioner som Kelman och Hamilton menar att rutinisering ger. Vad vi är mest intresserade av är dock den första av dessa funktioner. Om vi betänker att hastigheten av dödandet i Rwanda övergick den effektivitet med vilken nazisterna utrotade judar med fem gånger och att massakrerna endast pågick under ca tre månader med uppskattningsvis 800 000 till 1 000 000 offer så styrker det antagandet om att när dödandet blir till rutin så försvinner de moraliska tvivel förövarna möjligen hyst från början (Melvern 2000:4). Antalet offer omöjliggör samtidigt möjligheten att förövarna tog genomtänkta beslut inför varje mord de begick.

Att normalisera dödandet under ett folkmord går hand i hand med att göra det till rutin. För att överhuvudtaget möjliggöra handlingar som är så fruktansvärda som de man kunnat bevittna i Rwanda så är det nödvändigt för förövarna att inte bara rättfärdiga sina handlingar utan även fjärma sig från dem. Det är viktigt att se det som ett jobb eller något som måste utföras. Att handlingarna blir sanktionerade av auktoriteter är bara ett steg i att göra utförandet av dem möjliga. Kelman och Hamilton menar att det är mycket vanligt att förövarna använder sig av eufemismer under ett folkmord. Genom språket normaliserar man sina handlingar och får dem att te sig normala, man sätter en mindre laddad etikett på en order eller en handling som är allt för svår att stå ut med (Kelman & Hamilton 1989:18). Precis som nazisterna använde sig av

omskrivningar för dödande som ”den slutliga lösningen”, ”evakuering” och ”specialbehandling” så använde sig hutus av liknande eufemismer för att normalisera och avdramatisera vad det var de egentligen höll på med. Normaliseringen skedde genom att använda sådana uttryck som normalt sätt användes i jordbruket och på det viset få det att se ut som en del av det kollektiva arbetet. Radio Mille Collines var framför allt de som spred dessa eufemismer som kom att användas av Rwandas hutubefolkning för att avdramatisera dödandet. Radiostationen pumpade ut sådana uppmaningar som ”The grave is only half full. Who will help us to fill it?” (Destexhe 1995:30). Och när bönderna beordrades ut för att massakrera tutsis fick det gå under omskrivningen *umuganda*, som var de kollektiva arbets-sessioner som traditionellt funnits i Rwanda. Som nämnts i tidigare kapitel kunde deras instruktioner för dagen vara att ”rensa bushen” eller ”dra upp ogräset med rötterna” som var normala jordbruksinstruktioner men som nu innebar att döda alla tutsis respektive döda alla barn och kvinnor.

Det var några exempel för att visa hur hutus fjärmade sig från sina egna handlingar. Som vi ser så kunde man t.o.m. komma att se dödandet som ett arbete, som en plikt man hade mot staten. Att se handlingarna som ett jobb eller ett arbete som människor traditionellt varit tvingade att utföra gjorde att människor slapp bära den personliga skuld som skulle uppkomma om det varit självpåtaget utförda handlingar. Genom att se det som en arbetsuppgift effektiviserades dödandet och förövarna befriades från att göra moraliska övervägningar om sina offer. Det är inte trevligt att konstatera men det är samtidigt förståligt att människor gör allt för att slippa känna skuld eller tvivla på sig själva. Vad vi kan se här är kanske en viss likhet med de utrotningsläger nazisterna använde sig av. Dessa var inte bara till för att dölja vad som pågick utan förmodligen var det ett sätt att fjärma sig från innebörden av sina egna handlingar. Men i förhållande till Rwanda så var det som skedde under nazisterna ett mycket kliniskt folkmord. I Rwanda var dödandet på inget sätt kliniskt, här var närheten till offrena mycket stor. De dödades oftast med hjälp av *panga* (machetes) eller med hjälp av spikförsedda klubbor, s.k. *masu*. De som hade lite pengar betalade t.o.m. sina mördare för att de skulle skjuta dem istället för att hacka ihjäl dem med knivar som brukligt var (McCullum 1996:42). I Kigali organiserades team för att med hjälp av sopbilar plocka upp de högar av lik som låg och ruttade över hela staden. Lik som kastats i Kagerafloden kom slutligen att förorena Viktoriasjön där 40 000 lik slutligen kunde plockas upp för att begravas (Prunier 1995:255). När man hör historier som detta så kan man inte förstå hur människor orkade med att fortsätta döda när de ständigt måste ha konfronterats med sina offer, döda eller levande, men det är kanske just det som fick dem att fortsätta. Det är denna effekt som Kelman och Hamilton pekade på i början av detta stycke. För att rättfärdiga sina handlingar och kanske framförallt att för att slippa repressalier så skapar folkmordet sitt eget moment 22. Vad man skulle kunna diskutera i anknytning till detta är Zygmunt Baumans påstående om att folkmord är en del av moderniteten som han lyfter fram i *Auschwitz och det moderna samhället* (Bauman 1989). Om Rwanda kan räknas som en del av det så kallade moderna samhället ställer jag mig ytterst tveksam till. Som vi sett så hade Rwanda inte genomgått någon industrialisering och delar inte heller så många andra strukturella likheter med tretioalets Tyskland som Bauman diskuterar. Man kan dock se stora likheter i den centralstyrda administrationsapparaten och traditionen av starka och mäktiga ledare. Vi kan även finna likheter mellan tysklands propagandaapparat och den som vi tidigare diskuterat i Rwanda. Folkmord har skett i allt från högteknologiska samhällen som Tyskland till det turkiska folkmordet av armenier 1915 och i Kambodja 1975 där de sistnämnda förmodligen inte kan ses som ”moderna” samhällen med den mening Bauman ger till detta. Att förklaringen till folkmord därför skall sökas i moderniteten ser jag som osannolik. Vi skall nu gå över till att diskutera den tredje sociala process som Kelman och Hamilton tar upp.

4.2.3 Dehumaniseringsprocessen

Förenklat kan vi summera ovan diskuterade punkter som att auktorisationsprocessen gör att normala moraliska tvivel och övervägningar försvinner och rutiniseringsprocessen reducerar möjligheten för att sådana tvivel skall uppstå. Har man en gång böjt sig för de order man fått så föder förloppet sig självt. Vi skall nu titta på den tredje sociala process som Hamilton och Kelman nämner. Hämningarna mot att döda ens medmänniskor är generellt så starka att om offren skall bli objekt för systematiserat dödande måste de även berövas sin status som människor. Hamilton och Kelman menar att om offren blir dehumaniserade upphör normala moraliska principer att gälla för dem (Kelman & Hamilton 1989:19).

Sanctioned massacres become possible to the extent that the victims are deprived in the perpetrators eyes of the two qualities essential to being perceived as fully human and included in the moral compact that governs human relationships: identity – standing as independent, distinctive individuals, capable of making choices and entitled to live their own lives – and community – fellow membership in an interconnected network of individuals who care for each other and respect each other's individuality and rights. Thus, when a group of people is identified entirely in terms of a category to which they belong, and when this category is excluded from the human family, moral restraints against killing them are more readily overcome (ibid.).

Att dehumanisera sin fiende är ett vanligt fenomen i vilken krigssituation som helst, men en mer extrem nivå av dehumanisering krävs i vad Kelman och Hamilton kallar sanktionerade massakrer. Detta med anledning av att dödandet inte är ett svar på en direkt provokation eller hot från offren. Det är inte vad dessa människor gjort som utser dem till offer utan den kategori de råkar tillhöra. De är offer för den policy som kräver deras systematiska utrotning antingen som ett önskvärt mål eller som en acceptabel metod för att uppnå detta mål. En sådan extrem dehumanisering blir möjlig först när den utpekade gruppen kan bli identifierad som en separat kategori av människor som historiskt sett blivit stigmatiserade och uteslutna av förövarna. Kelman och Hamilton hävdar att offren oftast tillhör en distinkt ras, religion, etnisk, eller politisk grupp som under en längre tid anses vara underlägsen och/eller ond. Tradition, vana, bilderna och vokabulären för att dehumanisera en sådan grupp är redan väl etablerad och kan plockas fram när gruppen blir mål för massakrer och folkmord. Offren kallas därför också ofta namn som hjälper till att beröva dem deras identitet. (ibid.).

Som vi sett i föregående kapitel så hade tutsis under de fyrtiofem åren av hutustyre genomgått en gradvis dehumanisering som med jämna mellanrum ledde till hemska övergrepp. Massakrer och andra politiska övergrepp hörde till vanligheterna. Våldet var ständigt närvarande och så fort ett problem uppstod fick det fungera som problemlösare. Problemen hade under denna tid alltid skyllts på tutsibefolkningen och hutubefolkningen internaliserade på detta sätt en mycket snedvriden bild av sina landsmän. Tutsis hade också uteslutits från den politiska scenen och var strikt övervakade av kvoteringsystemet, detta kan givetvis ses som ett led i dehumaniseringsprocessen. På detta sätt hade landets hutubefolkning skapat en tradition av syndabockstänkande och en vana att skylla sina problem på tutsis. Man hade också, precis som Kelman och Hamilton menar är vanligt, en vokabulär som dehumaniserade och berövade tutsis deras identitet. Den generella tutsibefolkningen kom att gå under namnet *Ibyitso* som betydde medbrottslingar (till gerillan), även de hutus som var förespråkare av den nya demokratin kom efter invasionen 1990 att kallas *Ibyitso* som i detta fall betydde "förädare" mot hutumaktideologin (Prunier 1995:367). Alla tutsis ansågs vara medbrottslingar till RPF som gick under namnet *Inyenzi*, kackerlackor. Att tutsis fick gå under detta epitet

berövade säkerligen inte dem deras identitet utan tvättade snarare bara bort deras mänsklighet ur hutubefolkningens medvetande och tillsammans med andra faktorer underlättade detta massdödande och medförde inga större skuldkänslor för förövarna. *Ibyitso* betydde förstås inte bara medbrottsling för hutubefolkningen utan det var även synonymt med ”fiende” eftersom det syftade till medbrottslig till RPF som kom att betraktas som ”majoritetsdemokratins” huvudfiende. Som vi ser i citatet av Alain Destexhe på sidan 23 så hade dehumaniseringen gått så långt vid tiden för folkmordet att hutubönderna var mycket överraskade över att RPF-soldaterna inte hade svansar och horn i pannan. Detta bevisar både att dehumaniseringen hade nått sin topp under folkmordet och att regimens propaganda etsat sig fast i hutus medvetande.

Dynamiken i ett massmord hjälper förövarna att i allt högre grad fortsätta att dehumanisera sina offer. Genom att observera offrens lidande förstärks uppfattningen om dem och med tiden kommer de att förefalla allt mindre mänskliga i förövarnas ögon. De enda sättet de kan rättfärdiga det som offrena blir utsatta för och det enda sättet de kan uppbringa någon grad av mening i det absurda de själva deltar i är genom att i allt högre grad se offrena som omänskliga och att de förtjänar att bli utrotade. Det är på detta sätt dehumaniseringsprocessen föder sig själv (Kelman & Hamilton 1989:20). För att lättare förstå denna självfödande process så tar vi hjälp av Keith Doubt som beskriver de grymma våldtäkter som ägde rum i Kosovo och Bosnien som i detta fall kan ses som ett led i det kontinuum av dehumanisering som offren utsätts för. Att människor våldtog och lemlästade andra människor på samma grymma sätt i Rwanda som i Bosnien är väl dokumenterat, därför kan vi använda hans resonemang för att reda ut vårt problem.

Doubt menar att en våldtäkt som begås i en kontext av massakrer eller krig inte enbart fungerar som ett övergrepp på själva offret utan på hela dennes omgivning. Han menar att våldtäkt är en krigsförbrytelse eftersom ”rape was an attack against the person’s species-being and an attempt to destroy the person’s interconnectedness with others. Rape was an attempt to turn a person into an animal and take from the person what distinguishes one’s humanity from an animal” (Doubt 2000: 63). Våldtäkt kan på så sätt ses som en ”metod” att dehumanisera sin ”fiende” och samtidigt skaffa sig legitima skäl att göra så. Om förövarna kunde se sina offer som djur eller i alla fall inte som människor så underlättade detta våldshandlingarna samtidigt som det kunde ses som ett skäl för att utföra dem. Andra metoder av förnedring var också frekvent använda i Rwanda, i vissa fall försökte milismän tvinga kvinnor att döda sina egna barn för att rädda sig själva. Vissa människor brändes levande medan deras släktingar tvingades titta på innan de själva dödades. I andra fall sa *Interahamwe* till familjer att om de dödade en viss familjemedlem så skulle resten få leva o.s.v. (Prunier 1995:256-57). Denna form av grymheter kan ha haft samma dubbla verkan där båda effekterna frammanas av förövaren själv men tillåter honom på samma gång att rättfärdiga sina handlingar. Att en mor dödar sitt eget barn kan ju inte tyda på något annat än att hon är ett djur och därför förtjänar hon och hennes ”sort” att dö. Det är förmodligen på detta näst intill obegripliga sätt dehumaniseringen och folkmordets logik opererar. Den kan givetvis ta sig olika uttryck i ett vitt spektrum där allt från verbal dehumanisering till våldtäkter och barnamord ingår på en och samma skala. Som exemplet om våldtäkter antyder och som citatet ovan talar om för oss så finns det en underliggande logik i de mest fruktansvärda handlingar som utförs under ett folkmord. För att rättfärdiga sina egna handlingar så blir förövarna tvungna att utföra än värre grymheter som skall skänka deras samvete ro då de med hjälp av detta kan påvisa det omänskliga i ”fienden” och det rätta i deras företag. Vi ser även i exemplet om våldtäkten hur målet med den inte är sexuell njutning eller något liknande utan syftar medvetet eller omedvetet till att beröva offret och hennes närstående känslan av en ”community” och en

identitet som enligt Kelman och Hamilton är de viktigaste komponenterna i konceptet "människa".

Att förstå eller i alla fall försöka förstå hur och varför extrema grymheter och bestialiteter sker i kontexter av krig och folkmord är av stor vikt. Vi kan inte avfärda förövarna som bestar eller monster för då begår vi samma ogenomtänkta och förhastade misstag som hutus begick mot tutsis när de förklarade dem omänskliga. Vi förstår nu också att det inte räcker med att titta på ekonomi eller politisk organisation som orsaker till folkmordet i Rwanda utan vi måste väga in alla de aspekter som vi gått igenom ovan. Framförallt så är det viktigt att vi kommer ihåg att det mesta handlar om allmänmänskliga funktioner som vi alla bär på och som under extrema omständigheter kan förvandla oss alla till mördare.

5. Avslutande diskussion.

Medan dödandet pågick som bäst satt FN:s säkerhetsråd och dryftade om man kunde kalla det som pågick i Rwanda för ett folkmord eller inte. Detta var en kritisk fråga eftersom om så var fallet var man enligt stadga tvungen att intervensera. Av någon outgrundlig anledning så röstade FN:s säkerhetsråd för att reducera den 2 500 man starka UNAMIR-styrkan till 270 soldater den 21 april. Samma dag övergav det internationella samfundet Rwanda, ambassaderna tömdes och hjälporganisationerna hade packat ihop. Boutros-Ghali som då var FN:s generalsekreterare hävdade i linje med Frankrike att det var fråga om ett inbördeskrig som hade utlösts av att RPF bröt vapenvilan. Under hela Rwandakonflikten var FN helt upptaget av det som skedde i forna Jugoslavien. Den 17 maj ändrade FN sitt beslut om att låta Rwanda klara sig själv och beslutade om att sända en ny fredsbevarande styrka som skulle bestå av 5 500 soldater. Det kom aldrig mer än 3 000 innan slakten var över. USA som inte ville se ett nytt Somalia förhalade planeringen för den nya UNAMIR-styrkan och hotade med att lägga in sitt veto i FN:s säkerhetsråd (McCullum 1996: 55-60). Frankrike ingrep tillslut men de var allt för sent ute. Den 18 juli 1994 deklarerade RPF att kriget var slut då de efter två månaders strid lyckats inta Kigali.

Att förstå varför det internationella samfundet inte ingrep är lika viktigt som att förstå folkmordets mekanismer. Att FN och resten av världen kunde stå utanför och titta på då de visste vad som skedde i Rwanda kan jag, moraliskt sett, inte förstå. Men att förstå hur människor besinningslöst kunde mörda sina grannar och vänner är även det nästintill omöjligt att begripa. Även om jag förhoppningsvis lyckats belysa och skapa förståelse för ”logiken” bakom folkmordet så tror jag inte ens att jag själv kan förstå hur det kunde ske. Det finns något som brukar kallas att vara mänsklig och det är förmodligen det som gör det så svårt att förstå men det är antagligen samma ”mänsklighet” som drev hutubefolkningen att begå folkmord. Det handlar inte om svart eller vitt, gott eller ont vi bär förmodligen alla på anlagen för alturism och egoism och möjligen även för sadism. Sociologin talar om för oss att den sociala kontext vi ingår i bestämmer våra handlingar och vår världsbild och det blir därför vår uppgift som delar av mänskligheten att se till att sådana sociala kontexter som uppkom i Rwanda aldrig mer får uppstå.

De svåra levnadsförhållandena i Rwanda vid tiden för folkmordet kom att rubba befolkningens levnadsmönster. När detta skedde så kände sig människor vilsna och desillusionerade. Det traditionella livsmönstret var slaget i spillror och människor förlorade greppet om den världsbild och självidentifiering som de alltid tagit för självklar. De oroliga tiderna gav upphov till starka självförsvarsmekanismer och strävan efter att återupprätta en koherent världsbild blev mycket stark. De svåra levnadsförhållandena, förlusten av den traditionella världsbilden och den förlorade självbilden ledde till att hutubefolkningen var tvungna att förstå ursprunget till sin situation för att begripa den värld de levde i. Hutumaktsideologin gav tillfredsställelse på båda dessa punkter. Den hade redan identifierat tutsis som det ondas ursprung och den gav hutubefolkningen en gemensam uppgift som de kunde samlas runt och på det vis utveckla en klar självbild. Hutuideologin gav med andra ord ”sin” befolkning den världsbild som var så viktig. Att hutubefolkningen adapterade hutumaktsideologin kan därför förstås som en ren självbevarelsedrift.

Folkmordet kom inte som en blixt från en klar himmel utan grunden var lagd långt innan idén om den ”slutliga lösningen” formulerades av extremisterna. Som vi sett bar Rwandas politiska, sociala och historiska bakgrund på potentialen för folkmordet. Som vi diskuterat i tidigare avsnitt så var uppfattningen av överlägsenhet och om rätten att bestämma över andra i

kombination med ett kollektivt självtvivel avgörande för utvecklandet av den extrema nationalism som ledde till folkmordet. Hutus kom att uppfatta tutsis som ett hot mot sin existens och deras säkerhet. Men att dessa uppfattningar och den snedvridna världsuppfattningen skulle utvecklas till ett folkmord var beroende av landets sociala, politiska och historiska kontext. Traditionen av att lyda order från auktoriteter, det monolitiska samhället och traditionen av att lösa problem med våld var alla mycket avgörande för att folkmordet skulle realiseras. Användandet av våld hade varit en accepterad konfliktlösare sedan länge i Rwanda och hade brutit ned den moraliska barriären som vanligtvis finns mot våld. Det monolitiska samhället var orsak till att människor stod utan möjlighet att skaffa sig en alternativ verklighetsuppfattning och gjorde samtidigt människor mer benägna att erkänna regimens legitimitet och följa dess order. Att Rwanda hade en så lång tradition av att följa order bidrog till att så många människor kom att delta i massakrerna. Att massakrerna var auktoriserade gav förövarna möjligheten att avsäga sig sitt personliga ansvar för de handlingar de kom att utföra. Plikten att följa order kom att utmanövrera de normala moraliska principerna som talar om för oss att döda är fel. Hutus drogs nu allt djupare ned i sin uppgift då de var tvungna att rättfärdiga sina handlingar. När dödandet en gång börjat var det nära på omöjligt att stoppa. De moraliska tvivel de möjligen haft från början opererade nu omvänt och fick dem att i allt högre grad avskärma sig från verkligheten. Dödandet blev till rutin där frågor om rätt och fel inte längre existerade. För att fortsätta döda var de tvungna att normalisera de hemskheter de utförde. Detta skedde genom eufemismer och genom att de kom att se dödandet som en del av det kollektiva arbetet *umuganda*. Att tutsis setts som landets fiende under så lång tid gjorde också att en dehumanisering av dem började redan 1959 och fortsatte ända fram till och under själva folkmordet. Att hutus kom att se tutsibefolkningen som ickemänskliga gjorde det möjligt att slakta dem som djur.

Det är på detta vis som jag valt att förklara folkmordets "logik" i denna uppsats. Jag har förhoppningsvis lyckats täcka in en hel del viktiga faktorer och i görligaste mån förklarat dem. Jag utesluter på inget vis alternativa förklaringar eller sådana som kan löpa parallellt och komplettera den ovan nämnda. Det är troligare så att vi för en fullständigare förståelse måste gå ännu djupare in på de olika faktorerna. Som flera gånger tidigare nämnts så är det viktigaste målet med denna uppsats att skapa en sociologisk förståelse för folkmordet och på så sätt möjliggöra att nästa folkmord med hjälp av denna kunskap kan förhindras. Förhoppningsvis så har jag i alla fall lyckats med det första av mina mål, med andra ord att skapa en sociologisk förståelse för folkmordets mekanismer.

5.1 Avslutande reflektioner.

Att det finns andra förklaringar till hur vanliga människor kunde gå man ur huse för att massakrera sina medmänniskor är helt säkert. Vad jag inte tagit upp i uppsatsen är vad vi brukar kalla massan. Man kan med ganska stor säkerhet anta att detta hade en betydande funktion i folkmordets logik. En del av folkmordets logik kan möjligen förklaras med vad Le Bon kallar "the collective mind" – "A crowd puts them in possession of a sort of collective mind which makes them feel, think, and act in a manner quite different from that in which each individual of them would feel, think, and act were he in a state of isolation. And in consequence their individuality, is weakened" (Le Bon 1966: 16). Att människor i grupp eller under påtryckningar av andra agerar annorlunda än de gjort som enskilda individer kan möjligen ha haft större betydelse än vad jag erkänt i uppsatsen som helhet. Eftersom jag tyvärr inte lyckats få fram så många vittnesmål angående hur människor blev en del av det mordiska maskineriet kan jag ha gjort mig skyldig till att ha förbisett viktiga faktorer. Var det

så att människor regelrätt värvades av miliserna eller var de kanske bara ställda under samhällets grupptryck? Vem var det i sådana fall som utövade själva grupptrycket? Var det speciella individer i varje by som pekade ut de som inte hjälpte till i massakrerna som *Ibyitso*, eller var det miliserna och/eller myndigheterna och hur gick det i så fall till? Detta är frågor som jag inte lyckats finna några svar på och har därför tvingats utesluta en analys av massans och gruppens betydelse för folkmordets logik. För vidare studier och analyser av folkmordet i Rwanda hade ett fokus eller i alla fall en analys av massan och gruppens roll varit mycket intressant.

6. Litteraturförteckning

Bauman, Zygmunt (1989) *Auschwitz och det moderna samhället*. Daidalos: Göteborg.

Browning, Christopher R. (1998) *Helt vanliga män: Reservpolisbataljon 101 och den slutliga lösningen i Polen*, Norstedts: Stockholm

Destexhe, Alain (1995) *Rwanda and Genocide in the Twentieth Century*. Pluto Press: London.

Doubt, Keith (2000) *Sociology after Bosnia and Kosovo: Recovering Justice*. Rowman & Littlefield Publishers, INC: New York.

Gourevitch, Philip (1998) *We wish to inform you that tomorrow we will be killed with our families: Stories from Rwanda*. Farrar Straus and Giroux: New York.

Kelman, Herbert C, and Hamilton, V. Lee (1989) *Crimes of Obedience: Toward A Social Psychology of Authority and Responsibility*. Yale University Press: New Haven och London.

Le Bon, Gustave (1966) *The Crowd*. The Viking Press: New York

Melvorn, Linda (2000) *A People Betrayed: The role of the West in Rwanda's Genocide*, Zed Books: London och New York.

McCullum, Hugh (1996) *Änglarna svek oss: Rwandatragedin och kyrkorna*. Libris: Örebro.

Peterson, Scott (2000) *Me against my brother: at war in Somalia, Sudan, and Rwanda: a journalist reports from the battlefields of Africa*. Routledge: New York och London.

Prunier, Gérard (1995) *The Rwanda Crisis: History of a Genocide*. Hurst & Company: London

Sellström, Tor & Wohlgemuth, Lennart (1995) *Afrika fakta 2: Rwanda ett land i kris*. Nordiska Afrikainstitutet: Uppsala.

Staub, Ervin (1989) *The roots of evil: The origins of genocide and other group violence*. Cambridge University Press: Cambridge och New York.